

MUHTAR AVEZOV DAVASI

"Zindanlardaki Adam"

Komitenin ikinci katındaki geniş dairenin baş köşesinden orta boylu yuvarlak sıcak yüzlü, kara kaşlı, koyu saçlarına ak düşmüş, orta yaşlı bir adam yerinden kalkarak yaklaştı ve selam verdi.'Oturunuz' dedi. Kısa süren bir sessizlikten sonra " Araştırmacılar, doğrudan doğruya arşive gelerek gerekli araştırmaları yaptıktan sonra meselelerin gerçeğini öğrenerek yazmak yerine, genellikle tahmine dayanıyorlar. Yeni siyaset yayıncılığa değer veriyor. Böylesine kritik bir konuda, değerli insanların adına leke sürecek durumlar olmadığı taktirde, gerçeği arayan insanlara engel olmuyoruz." Dedi. Eğitilmiş, kültürlü, anlayışlı bir insan izlenimi verdiği için ona içim ısındı. Masanın üstünde siyah mıkavva ile kaplanmış 4 ciltlik dosya duruyordu. Abdurahmanof, ben gelmeden önce dosyaları gözden geçirmiş de her bölümün arasına küçük kağıtlar sıkıştırmış gibi. Dosyaları önümüze alıp incelemeye başladık.

Daha önceden işittiğim gibi tutuklanan kişilerin sayısı 20 değil, Mekemetas Mirzahmetoğlu'nun dediği gibi 30 da değil, ciltlerin sonunda 32'ye ulaştı. Suçlama özetleri, tutuklama müzekkeresi, sorgulama tutanağı, sanık ifadeleri, dilekçeleri, şahit ifadeleri, özgeçmişleri, bazı tutukluların eşlerinin yazmış olduğu dilekçeler... Hepsi dizilmiş, sıralanmıştı. Avezov'un kendi el yazısıyla yazdığı ifadesi, bir kor parçası gibi gözüme ilişti.

General Sapar KOPAYBAYULI, bu arada biraz açıklama yapıp bilgi verdi. Üzerinde durduğu önemli konu şuydu: 1930-33 yılları arasında "milliyetçi" diye tutuklanan Kazak aydınlarının dava evrakları, birbiriyle birleştirilerek düzenlenmiş, birlikte incelenerek arşive kaldırılmıştı. Oysa 1937 yılında tutuklanan kişilerin evrakları ayrı ciltler halinde düzenlenmişti.

Kalm dört cildi, şöylesine bir inceledikten sonra, ünlü yazar AVEZOV'la ilgili olan, onun kalemiyle yazılmış bölümü, bir tek kelimesini bile ihmal etmeden yazmaya başladım.

Bu arada incelememiz için önemli sayılabilecek iki dilekçe üzerinde özellikle durmamız gerekiyor. Biri, KVAÇEV'in eşine yazdığı mektup, ikincisi 4.ciltteki, 1932 yılı başında AKBAEV Jakıp'ın eşinin yazdığı dilekçe. Kısaca özetini okuyalım. " Kocam yer yüzünde az

Dükenbay DOSJAN

Kazak Türkçesinden Aktaran:
Günhan KAYHAN

görülen şiddette ciğer hastası. Hapishane şartlarına dayanamayıp her an ölebilir. Onu serbest bırakınız." Bu dilekçe S:S:R:0 mahkemesine yazılmış. Oradan Kazak S:S:R'i Birleşik Siyasi İdare'yi (O:G:P:U'i) yöneten Stolbov'un adına "Soruşturma işini çabuk bitiriniz." diye sevk edilmiş. İki dilekçe iki kader. Rus hanım yazıyor: "Hapishanedeki eşimden aldığım gömleğinin kan bulaşmış yenini bu dilekçeyle beraber gönderiyorum." Kazak hanımın söylediği: "Ciğer hastası kocam ölmek üzere" İnsanı tiksindiren acı gerçeğin görüntüsü, fikir ve düşüncenin zincire vurulduğu, zor günlerin sararmış kağıtları bunlar.

Birinci cilt 991, ikinci cilt 428, üçüncü cilt 223, dördüncü cilt 398 sayfa evraktan oluşuyor. Birçok yerleri sararmış, yırtılmış, yazıları silinmeye yüz tutmuş. Şimdi sözü, o sararmış arşiv belgelerine bırakalım.

Hatırlayacaksınız, Muhtar AVEZOV, Taşkent'teki Orta Asya Devlet Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesinde, Doktora çalışmasına başlamış ve bu çalışmasını bitirmesine az bir zaman kala 1 Ekim 1930 tarihinde tutuklanmıştı. Tutuklanan insanların sayısı önce 20 idi, sonra 30'a ulaştı. 1931 yılının Temmuz ayına kadar 32 kişi "milliyetçilik" suçlamasıyla hapishaneye kapatıldı. Şimdi bu kişilerin adını soyadını arşivden alarak tam liste olarak verelim: *Tınışbaev Muhamedjan, Murzın Muhtar, Kordabaev Ramazan, Akbaev Abdülhamit, Omarof Aşim, Kadırbaev Saidağzana, Sultankulov Dosan, Sırttanov Daribek, Dosmuhamedov Halil, Musaev Şinali, Akaev Serikbay, Ahmetov İlyas, Ermekov Alimjan, Kojamkulov Naşir, Kuderin Jumajan, Akbaev Jakıp, Kaşkınbaev ha, Mongeldin Aldabek, Buralkiyev Mustafa, Dosmuhamedov Jahanşah, Avezov Muhtar, Süleev Bilal, Kemengerov Kaşmuhammed, Kenesarin Azimhan, Ötegenov Sadık, Abılayhanov (Muhamedşin) Seydahmet, İskakov Daniyal, Omarov Valihan, Kojikov Konırkoja, Tilevlin Jumağali, Ümbetbaev Aldabergen, Munaytbasov Abdrahman*, hepsi 32 kişi. Bu liste ilk defa yayınlanıyor. Bahardaki yeşil çimenler gibi yetişip gelen Kazak'ın gözü açık aydınlarını, zıyanlarını "Alaşordacısınız", "Basmacı olarak faaliyet gösteriyorsunuz", "Sovyet ülkesini Japonlara satmak niyetindedesiniz", "İşyancı hareket

platformunu koruyorsunuz" diyerek ot gibi biçmeye zemin hazırlanmıştı. Birkısmını Taşkent'te, bir bölümünü Semey'de, Kızılorda'da, diğer bir grubunu da Almatı'da tutuklayıp hepsini bir yere toplamışlardı. Gerekli evrakları isteyip getirmişler, sonra hepsini yargılayarak suç sayılabilecek eylemleri isnad etmişlerdir.

Avezov, 1 Ekim günü tutuklandıktan 7 gün sonra mahkemeye çıkarılmış. Dva numarası 2370 evrağın üst tarafının (Almatı 8 Ekim 1930, tarihli daktilo ile yazılmış, davayı yürüten S.S.R.D. Birleşik Siyasi Baş İdaresinin Yetkili Vekili denilmiş. O zamanki O.G.P.U. denilen müesseseyi "Birleşik Siyasi Baş İdare" olarak "Polnomesenniy Predstavitel" ifadesini "Yetkili Vekil" olarak tercüme ettik.

Soruşturma Evrakı

"Muhtar AVEZOV, 33 yaşında, Semey şehrinden. Şıngıs'ta doğmuş. Şimdi partiye kayıtlı değil. 1922 yılına kadar VKP (B) içinde yer almış. Orta halli bir ailenin çocuğu. Şubat ihtilalinden sonra Ekim ihtilaline kadar eğitim görmüş, sonra öğretmen olmuş. Şimdi eğitimci, gazeteci."

Dikkat ediyorsunuz, mahkeme için hazırlanıp basılan evrakların hepsinde, sanık Şubat İhtilali'ne kadar ne iş yapmış, Ekim İhtilali'ne kadar ne iş yapmış, diye özellikle hazırlanmış bölümler var. Her vatandaşın özlük evrakına, bu bölümleri Stalin' in özellikle yazdırdığı söylenir. İki ihtilal arasında sadece yedi ay var. Yedi ay içerisinde, bir insanın statüsü ve ahlaki değişebilir, diye düşünen "liderin" şüpheciliği buradan da anlaşılıyor.

Okumaya devam edelim:" Evli ve iki çocuğu var. Maaşıyla geçinmektedir. " 19. bölümde, " Askerlik yapmamış " diye yazılmış. Bu bölüme, " Avezov, Kazak olduğu için askere alınmadı" diye not düşülmüş. Bunlarla birinci mahkeme tutanağı tamamlanmış.

Sonra Avezov'un suçlamalarla ilgili savunması yer alıyor. Avezov'un el yazısıyla ve kırmızı renkli mürekkeple yazılmış. Metin Rusça. Biz, tam olarak tercümesini yayınlıyoruz.

İfade

"Baytursmov'u 1918 yılından beri tanıyorum. Kendisiyle 1922 yılından beri yakinen tanışıyoruz. Orınbor şehrine iş için gittiğimde tanışmıştık.

Tınışbaev' le 1922 yılının güzünde Taşkent' e geldiğimden beri tanıştık. Ayrıca Taşkent'te Dosmuhamedovla karşılaştık. İ. Kaşkınbaev ve E. Omarovlarla da o şehirde tanıştım. M. Jumabaevle 1925 yılının başından beri tanışıyoruz.

Postayla " Tabaldırık " adındaki edebi topluluğun deklarasyonun yazılı olduğu bir mektup geldi. O mektupta "Alka" adıyla 6, 7 kişiden oluşacak bir derneğin kurulmasının düşünüldüğü belirtiliyordu. Jumabaev, 'bu konudaki fikrinizi bildiriniz, uygun görürseniz bu gruba katılınız' diye yazmıştı. Bu hadise Semey'de olmuştu. Ben 'Tabaldırık' ın deklarasyonunu Gubkom'un başkanı Tokjigitov yoldaşa gösterdim. O, kağıdı bir ay süreyle kendisinde tutuktan sonra hiçbir şey söylemeden bana geri verdi.

Bu deklarasyonun mazmunundan anladığım kadarıyla, dernek, serbest faaliyet gösterme ve yayınlar vasıtasıyla fikirlerini rahatça açıklama hakkına sahip olmak istiyordu. Bu platformun Jumabaev'in önceki fikirlerinden farklı olarak daha çok, zamanımıza yakın bir tarzda yazıldığını sezdim.

Jumabaev bu platform hakkında, yayınlanmak üzere, fikirlerimi bildirmemi istedi. O istediği halde ben , fikir bildirmedim. Şimdi, teması tam olarak aklımda kalmamış. Öyle olsa bile, edebi topluluk, yaşama hakkına sahip olmalı, diye düşünüyorum.

' Alka 'nın ilkelerini kabul ediyorum. Bazı fikirleri yazarlar toplantısında tahlil etmenin gerektiğini bildiren bir mektup yazdığım doğrudur.

Jumabaev' le bu konularda mektuplaşıp, yazarlar toplantısını gerçekleştirmek gerekir, diye düşünürken "Alka"nın faaliyetleri kendi kendine yavaşlayıp bitti.

Başka bir gizli derneğin olup olmadığıyla ilgili hiçbir şey duymadım, bilmiyorum. J. Kuderin ile aramızdaki ilişki hakkında Taşkent'te tutuklandığım zaman ifade vermiştim."

Burada Cumhuriyet Milli Güvenlik Komitesinin birinci yardımcısı Sapar Kopabayulı Abdrahmanov'un iki açıklamasını belirtmemiz doğru olacaktır. 1930-1933 yılları arasında tutuklanan Kazak aydınlarının dava evraklarının Taşkent'teki Milli Güvenlik Komitesi'nin arşivinde olmaması tamamen doğrudur. Çünkü,

bütün evraklar, 1930 yılında sanıkların kayıtlı oldukları Kazakistan'a, Almatı'ya getirilmişti. Kanun gereği böyle yapılmıştı.

İkinci olarak dikkat edilecek husus; günümüzdekiyle karşılaştırıldığında o zamanki sorgulama usulü daha değişiktir. Günümüzde, savcı ile sanığın soru ve cevaplarının hepsi tutanağa geçiriliyor. Oysa, 30'lu yıllarda, sanık ifadesi ve mahkeme tutanakları genellikle matbu evrakları şeklinde düzenleniyordu. Bu sebeple savcının sorularını genellikle sanığın verdiği cevaplardan çıkarıyoruz.

Yukarıda yer alan ifadeyi yazdığı zaman, Avezov, çok tedirgin olmuşa benziyor. Sayfanın her tarafına mürekkep damlamış. Aceleyle yazılmış, karalanmış yerler var. Korku içindeki adam psikolojisiyle, bu yazdıklarım nasıl değerlendirilir?" tereddüdünde kalmış gibi.

Birinci ciltte Birleşik Siyasi Baş İdare Vekili "davanın zorluğuna bağlı olarak" mazeretiyle iki kez özel karar çıkarıp mahkemeyi uzatmış. Şimdi tekrar Avezov'un ifadesine dönelim: " Dosmuhamedov, Tınışbaev grubuna hiçbir zaman girmedim. Bu iki kişi hakkında, birine 'Suğanak Sur' isimli uzun hikayemde, ikincisine Abay Şiirleri'nin önsözünde tenkit yazmıştım." diyor. İşin gerçeği o zaman " Dosmuhamedov, Tınışbaev Grubu " diye bir grup yoktu. Grup diyenler Birleşik Siyasi Baş İdare' nin savcıları. Bu konuyu yazarın ayrıntılarıyla bilmektedir. Bununla beraber, bahsi geçen iki eserin de bu kişilerle hiçbir ilgisi yoktur. Bu dilekçesinde o kişilerin ne proto tipleri ne de faaliyetleri söz konusu edilmişti.. O iki kişi hakkında Muhtar Avezov'dan temizdir, çaresizlik içinde, kendi başım kurtarmak için Dosmuhamedov ve Tınışbaev'i tenkit ettiğini kasten söylediğini zannediyoruz.

Dilekçe

6 Aralık günü 58. maddenin 7,11. fıkralarına göre bana isnat edilen suç: 1) Benim anladığıma göre, Dosmuhamedov, Tınışbaev grubuna girerek o teşkilatın prensiplerini gerçekleştirmek amacıyla, fikirlerimle ve eserlerimle Sovyet hükümetine ve hükümetin toprak reformu, yayıncılık, eğitim ve daha başka birçok politikalarına zarar verip bu politikaların aksamasına sebep olmuşum.

Hayatım boyunca hangi müessesede çalışırsam çalışayım bir gün bile 7. maddeye aykırı olarak ekonomik ayaklanmaya meyletmediğimi söylemek istiyorum.

Bununla birlikte ben, 1924 yılından itibaren Kazakistan'da çalışmadım. 1928 yılına kadar Leningrad'da okudum. 1928 yılından tutuklanana kadar Taşkent'te ilmi faaliyet gösterdim. Son iki yılda birlikte yürüttüğüm pedagojik hizmette (Eğitim enstitüsü ve Orman Ürünleri Yüksekokulu) Kazak Edebiyatı Tarihinden ders vererek, eğitim öğretim yönündeki hükümet politikasına zarar vermek bir yana tam aksine Kazak Edebiyatını okuyup öğrenmeyi, çalışan insanların sosyal menfaatlerine uygun hale getirmeye çalıştım. Bu hizmetim Kazakistan orta dereceli okullar programına, umuma faydalı bir çalışma olarak dahil edildi. 1930 yılında Kazakistan edebiyat ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ülke çapındaki toplantısında kabul edilmişti. İki yıllık pedagojik hizmetim sadece bu programla ilgili olmuştur. Hiçbir zaman Marksizmden başka bir programa yönelmedim.

Yayınlanan makalelerim söz konusu olduğunda şu noktaya dikkat edilmelidir, diyorum. Kazak sureli yayınlarındaki ideolojik çatışma, bir kaç yıl boyunca sadece fikir tartışması şeklinde gelişti. Fakat ben, 1922-23 yıllarından sonra beni dışarıdan kendilerine dahil etmeye çalışan edebi grubun menfaatlerini korumak için bir tek makale dahi yazmadım. 1926 yılından sonra yayınlanan tek eserim " Kıyılı Zaman " adlı uzun hikayedir. O tarihi bir eser olduğu için bu gün söz konusu edilmiyor. Daha sonraki yıllarda yayınlanan ders kitapları Kazak ilköğretimine yardımım olarak kabul edilmektedir.

Açık olarak ifade etmek gerekirse, edebi eserlerimde hiçbir zaman isyanı teşvik etmedim. Yine de önceki döneme ait eserlerimde anlaşılmasın hususlar varsa, bunun cemiyete ne kadar zarar veya fayda verdiğini adli makamlar değil, Ülke Parti Komitesinin açıklığa kavuşturması doğru olur. "Altta kalanın canı çıksın" diyerek yukarıda bahsettiğim eserleri, 7. maddeye aykırı, suç unsurları olarak değerlendirilmeyi vicdansızlık olarak kabul ediyorum.

Sonuç olarak " Dosmumamedov, Tımsıbaev grubuyla ilişkin var " iftirasını hiçbir şekilde kabul etmiyorum. Dahası, Onları o kadar da

önemli siyasi liderler olarak tanımiyorum. Eğer öyle olsalardı Onlarla hiçbir şekilde temasım olmazdı. Çünkü o insanlar, benim gözüme çöldeki yansımalar gibi buğulu görünmektedirler. Bu iki kişi hakkındaki görüşlerimi 1924 ve 1926 yıllarında bildirmiştım. Biri "Suğanak Sur" adlı uzun hikayemde, ikincisi Abay Şiirleri'ne yazdığım önsözde. (Bu iki eseri, tutuklandığım zaman, sizin adamlarınız başka el yazmalarıyla birlikte aldılar.)

Zenginlerin mallarının toplatılmasıyla ilgili fikrimi, bahsettiğim uzun hikaye ile Rusça yazdığım Libretto da çok önemli devrim hadisesi diyerek açıkça bildirmiştım. Libretto " Songı Sokkı " adıyla Doğu Sineması'nda mevcuttur. O eserler yürütülen kampanyaya karşı yazılmış eserler değil, çok olsa o insanlar için dile getirilen üzüntülü duygular olarak kabul edilebilir.

Bu dilekçe Golöşçekin' in eline ulaştı mı, ulaşmadı mı belli değil. Ulaşmış olsa da Kazak ülkesinde "Küçük Kazan" başkaldırısını tekrar canlandırmak gerekir, diye düşünmeye başlayan yoksul halkın bütün mallarını süpürüp almak suretiyle, milleti felakete sürükleyen taş yürekli amirin yazarın dilekçesini dikkate alacağı şüpheliydi.

Şimdi yukarıdaki dilekçede yer alan iki benzer konuya dikkat çekmek istiyoruz. Birincisi" Suğanak Sur " hikayesi. Bu uzun hikaye hakkında yazarın kızı Layla Muhtarkızı Avezova, aşağıdaki bilgiyi veriyor: " Babam: 'Suğanak Sur hikayesinin el yazmasını Taşkent'te tutuklandığım zaman Birleşik Siyasi Baş İdare' nin adamları, evi arayıp almışlardı. Bu kafama takılıp kaldı. Sonradan birçok defa istedim, uçup yok olup gitti. Baştan sona bitmiş bir eseri. Teması ve değeri, sonraki yıllarda yazdığım "Karaş Karaş" hikayesinden aşağı kalmazdı.' diyerek pişmanlık duyuyordu." Bu Layla'nın sözü. İkinci olarak dikkat edilecek husus, "Suğanak Sur" • uzun hikayesi ve Abay Şiirleri'ne yazdığı Önsöz. Avezov'un "Bu iki eseri tutuklandığım zaman sizin adamlarınız başka el yazmaları ile birlikte almışlardı." Şeklindeki çok net açıklaması.

Birleşik Siyasi Baş İdare görevlilerinin Yazarı tutukladıkları zaman Onun el yazmalarını ve kitaplarını da toplayıp aldıkları anlaşılıyor. Bu eserler sonradan " kayboldu " mazeretiyle sahibine geri verilmemiş. Layla Muhtarkızı

Avezova bu konuda aşağıdakileri söylüyor: "Bu eşyaların içinden daha sonra babamla annemin birlikte çektiikleri fotoğrafı ve sadece bir kitabı geri verdiler. Gerçeği söylemek gerekirse babamın 1930 yılına kadar ki el yazmalarının hiçbirisi yok, izini kaybettik."

Kalem erbabı için bitmiş el yazmasının kaybolmasından daha büyük bir felaket olabilir mi ? Buna ilave olarak "Suğanak Sur" hikayesinin el yazması nüshasını müze görevlileri olarak, okur yazar vatandaşlar olarak elimize mum alıp aramamız gereken zaman gelmiştir, demek istiyoruz.

Birinci cildin 822. sayfasında yer alan belgelere göre Avezov' u uzun uzun sorgulamışlar. Bu sorgunun metnini vereceğiz. Bu metnin içinden bazı bölümleri çıkardık. Öyle yapmamızın sebebi, soru cevap bölümlerinde bazı kişilerin isimleri gelmektedir. Suçlama sırasında onların ifadeleri alınmış. O insanların bu günkü nesillerinin yüreğine gölge düşürmemek için böyle yapmayı uygun gördük" .

Protokolü yayınlamaktaki temel düşüncemiz o anda Avezov'un içinde bulunduğu psikolojik şartları okuyuculara tam olarak hissettirmek ve okuyucuyu suçlama ve soruşturmalara yüz yüze getirmektir. Çıkardığımız bölüm, yazarın içinde bulunduğu ruhi durumu teferruatıyla öğrenmeye kesinlikle engel teşkil etmiyor. Yukarıda bahsetmiştik, o dönemde tutanaklar, soru cevap şeklinde, diyalog yoluyla değil, matbu evrakların doldurulması suretiyle tanzim edilmekte idi.

Sanık Muhtar Avezov'un Sorgulama Protokolü, 20 Eylül 1931

Muhtar Avezov ilave sorgulamada aşağıdaki bilgileri vermiştir:

"Taşkent'e 1922 yılının Kasım ayı sonunda geldim. O yılın Aralık ayından itibaren 'Şolpan' dergisinin yönetiminde çalışmaya başladım. Taşkent'te eski tanıdıklarımın sadece M. Jumabaev'le karşılaştım. O da 'Şolpan'da çalışıyormuş. Önceki Alaşordacıların çoğuyla Jumabaev görüş ayrılığına düşmüştü. Bana öyle göründü. Ben eski Alaşordacıların hiçbirisiyle birlikte olmadım. O dönemde Alaşordacılar, beni ve Jumabaev' i 'şairler' diyerek aşağılamışlardı. Milliyetçilerin herhangi bir teşkilatlarının olduğu

ile ilgili hiçbir şey duymadım, öyle bir teşkilatla ilgim olmadı."

Burada sorgulama kesintiye uğruyor ve yine devam ediyor.

"Leningrad'da bulunduğum dönemde Gabbasov Halille görüştüğüm doğrudur. Onu önceden de tanıyordum. İkimiz de Semeyliyiz, yani hemşehriyiz. Ekonomik durumum kötüleşince daha sonra ödemek üzere kendisinden biraz borç para istedim. Bu hadise 1927 yılında oldu. Ben orada evlendim ve eşimle birlikte Leningrad' da yaşadım. Üniversitedeki son yılım idi. Gabbasov, bana 125 som verdi. Ben, bu parayı daha sonra ödeyeceğim borç olarak kabul ettim. Yanlış hatırlamıyorsam, parayı Gabbasov'dan 1928 yılının başında almıştım. Gabbasov'un borcunu ödeyecek durumum olmadı. Para kazanabileceğim bir iş bulamadım. Bu sebeple Taşkent'e geldim. 1928 yılının sonunda işe girdim. O arada Gabbasov tutuklandı, borcu ödeyemedim.

Gabbasov'dan borç aldığım zaman, başıma bela açabilecek gizli bir teşkilat olduğunu, Gabbasov' un parayı bu teşkilattan aldığını hiçbir şekilde bilmiyordum. Paranın sahibi, bu konuda bana ne yazdı ne de bir şey söyledi. Ben her zaman, Gabbasov' a borçluyum, borcumu ona ödemeliyim, diye düşünüyordum. Ben sadece ona borçluyum diye biliyordum. Bu açık.

Başka bir zaman Jumabaev'e yazdığım 'Alka' edebi topluluğunun platformu hakkındaki mektubumla ilgili olarak Sarseribin Jaken' in ifadeleri kesinlikle gerçeğe bağdaşmamaktadır.

'Alka' ile Jumabaev' in mektubunu Semey'de yaşarken bir zarfın içinden almış olacağım. O güne kadar onunla mektuplaşmamıştım. Elime geçen 'Alka'da ve onun programında hiçbir şekilde gizli, sakıncalı bir yön görmedim. Onu, o zaman eğitim işleri başkam 'Kazak Dili' gazetesinin redaktörü Tokjiğitov'a gösterdim. 'Alka' bende kaldı. Bu işin gerekli olduğunu düşündüğümü, Kazak yazarların toplantıya çağrılarak teşkilatın yasallaştırılmasının gerekliliğiyle ilgili Jumabaev'e mektup yazdım. Bununla iş bitti."

Bu bölümde sorgulamaya ara verilmiş.

"Mektubun ayrıntıları hatırımda değil. Platformu savundum. Oysa sizin söylediğinize

göre, o programı 'tamamen solcu' olduğu için savunmadım diye Jumabaev ifade vermiş gibi."

Dikkat ediyor olmalısınız. Sorgulayıcı, bu bölümde Jumabaev' in söylemediğini söyledi diyerek konuyu saptırıp sanığı yanıltmak istiyor. Jumabaev'in böyle bir şeyi düşünmesi de söylemesi de mümkün değildi. Sorgulama sırasında Yetkili Vekil, sürekli Kazak aydınlarını birbirine düşürmek ve birini maşa olarak kullanmak suretiyle ortalığı karıştırıyor. Yüzleştirmeden aleyhinde konuştu, diyor.

"Nesini gizleyeyim, milliyetçilik duygusu bende oldu, eserlerimde yer aldı. Fakat bu hisler ve fikirler hiçbir zaman gizli kapaklı programlara dönüşmedi. Üniversitede Marksist alimlerin, sanatçıların eserleriyle derinlemesine tanıştığım dönemde sosyal fikirlerimin yavaş yavaş esası değişikliklere uğradığı, edebiyatla, sanat ve sanatın etkisiyle ilgili çalışmalarımın tamamen değiştiği malumdur."

"Ak Jol" gazetesinde "Kim Kinalı" adlı bir hikayem yayınlandı. Bundan başka bir alakam olmadı. Bütün mesaimi "Solpan" dergisine harcadım."

1921 yılının sonunda "Enbekşi Kazak" - gazetesinde redaktör olarak görevlendirildim. Fakat redaktör olarak görev yapamadım. Bütün işleri Baydildin yaptı. Baydildin, pratikte bütün görevlileri kendisi seçip tespit etti. Kendisi redaktörlük yaptı. Gazetede tenkite değmeyecek birçok makaleleri yayınlandı. Onun bu olgunlaşmamış, yetersiz makalelerini ve gazetenin zenginleştirilmesi konularını tenkit ettim. Aramızda başka bir konuda ilişki olmadı. 'İşten ayrılışım ' diyerek onu korkutmadım. Doğru dürüst iş yapmadığım halde böyle söyleyerek onu nasıl korkutabilirdim! "

"Milliyetçisin, diyerek hiç kimseye suçlama yöneltmedim. Gerçeği söylemek gerekirse ne gazete sayfasında, ne de karşılaştığımızda milliyetçilik konusunda hiç söz olmadı."

"Toplantı 1921 yılında Orınbor'da Sovyetlerin 2. toplantısı sırasında oldu. Toplantıya Kazak komünistlerinin tamamı eksiksiz katıldı denilebilir."

Burada okuyuculara bir açıklama yapalım: Bu bölümde sorgulayıcının ısrarla üzerinde durduğu Sovyetlerin 2. toplantısı değil. O toplantı sırasında Kazak aydınlarının ayrıca bir araya gelerek ülkedeki zor şartları gündeme getirip

çözüm yolları aradıkları özel bir toplantı yapılmıştı. Sorgulayıcının peşine düştüğü toplantı işte o toplantı.

"Toplantıda Semey delegasyonu Kazak bölümünün kararıyla ilgili olarak ben, Sadvakasov hakkında bir konuşma yaptım. Semey guberniyası Kazakistan'a katıldığı zaman Sadvakasov çok faydalı işler yapmıştı. Sadvakasov'un lehinde konuştum."

"Evet, Sadvakasov milliyetçi olarak vasıflandırılmıştı. Doğrusunu söylemek gerekirse O, koloni olarak azınlıkta kalan Kazak vatandaşların haklarını korumaya çalışmıştı. Kazak yoksulları arasında milliyetçilik faaliyetinde bulunmamıştı."

Sorgulama metninin bu bölümünde bir paragrafı çıkarıyoruz. Başına bela gelip bunaldığı bir anda ağzından çıkan sözleri yayınlamak Avezov'un ve o dönemdeki Kazak entelektüellerinin değerini düşürmek istemedik. Okuyucuların o dönemin soğuk, sıkıntılı, zor şartlarını düşünerek bunu anlayışla karşılamaları gerekmektedir.

"Jumabaev'e 'Alka' hakkında yazdığım görüş alışverişi mektubu. Jumabaev'in hatırı kalmasın diyerek sadece bir kez mektup yazdım. Ondan hiçbir bölücü fikir işitmedim. Baydildin'in cevabı, bu konuda sözümü doğrulamaktadır. Milliyet meselesi hakkında 10. parti toplantısında Baydildin'in dediği gibi Baytursmov'un platformu olmadı. Olmayan platformu Baydildin'e nasıl vermişim!"

"Alaşorda mensuplarının 'can korkusuyla komünist oldu' suçlamaları gerçekte bağdaşmayan bir iddiadır. Kendi arzumu, Guberniya komitesinin mensupları Kojevnikov ile Moy yoldaşların kefil olmasıyla partiye girdim. Komünistler arasına katılmam Kolçak'a karşı gizli teşkilatta yaptığım faaliyetlerin tabii devamıdır diye düşünüyorum. Rıskulov' un 'doğu kompartiyasını kurmak gerekir' diyerek milli davayı bayraklaştırıp yükselttiği faaliyetlerini bilmiyorum. Onribor'da Kraykomun genişletilmiş toplantısında Rıskulov' un konuştuğunu biliyorum. Fakat orada doğru kompartiyasını kurmakla ilgili bir konu geçmedi. Rıskulov'un bildiri ile ilgili iddiaya girmedim."

"Başka konularda önceki ifadelerimi tekrarlıyorum. Kazak milliyetçilerinin arasına hiçbir zaman katılmadım. Program yapacak kadar

"Başka konularda önceki ifadelerimi tekrarlıyorum. Kazak milliyetçilerinin arasına hiçbir zaman katılmadım. Program yapacak kadar milliyetçi hareketin içinde olmadım. Şu anda Kazak halkının hayatı için sosyal devrim, Sovyet yönetimi en uygun idare tarzıdır diyorum. Önceki pedagojik ve ilmi çalışmalarımı Marksist yayınlara güç katması için atfediyorum."

Tutanağı okuyup imzaladım

Avezov

Sorgulamayı yürüttüm

Popov

"Sorgulamamın sonuçlanmasıyla ilgili tebligat bana 28 Eylül 1931 tarihinde yapıldı."

20 Eylül 1931 tarihli sorgulama protokolünde soruşturmacının tekrar tekrar üzerinde durduğu, dönüp dolaşıp bahsettiği Sadvakasov hakkında biraz açıklama yapmamız doğru olacaktır. Smagul Sadvakasov, tanınmış Kazak aydınıdır. Semey Gubkomunun yöneticisi, gayretli bir Bolşevik'ti. O, yirminci yıllarda yoksul Kazak halkının topraklarını haksız ve kanunsuz olarak ellerinden almak isteyen Rus göçmenlerine karşı cesurca karşı çıkan bir vatandaştır. Halkı için hamilik olan bu iş daha sonra kendisi için "burjuva", "milliyetçi" olarak suçlanmasına sebep olmuştur. Bu suçlamayı özellikle Goloşçekin'in şiddetle yönelttiği bilinmektedir.

Goloşçekin, partisinin 6. toplantısında yaptığı konuşmada şöyle demektedir: "Sadvakasov, halkın yoksulluğunu ortadan kaldırmak istiyor. Sadvakasov'un damarı güçlü. O tek bir adam değil ki partiden kovup çıkaralım. Sadvakasovlar içimizde de var. Sovyet idaresi Sadvakasovlarla ağzına kadar dolu. Sadvakasov kamuoyuna yayılmış olan milliyetçilik fikrinin sembolüdür. Yine de bununla mücadele etmek gerekir. (Enbekşi Kazak, 21 Aralık 1927) O dönemde Kazak Merkezi Yerleştirme Komitesi, Smagul Sadvakasov'un ifadesiyle tamamen pasifiçe edilmemişti. Aç çıplak, zor şartlarda yaşamaya çalışan yerli Kazak halkına toprak paylaşırma ve 200 bin Rus göçmenin Esil, Ertis boylarını kendi başlarına sahiplenmelerine izin vermemek konusunda özel karar çıkarmıştı. Bu karar gereği Kazak yoksullarına ve Rus

göçmenlerine kanuna uygun olarak adaletli bir şekilde toprak vereceğiz diye bildiri hazırlanmıştı. Bu kararın da Sadvakasov'un başına bela olduğu anlaşılıyor. Goloşçekin devlet başkanlığına geldiği zaman "Kazakların kendi başlarına güçleri yok, onları Rus göçmenler koruyacak" mazeretiyle söz konusu kararı değiştirmişti. 200 bin Rus göçmen kendi arzuladıkları topraklara yerleştiler. Buna o zamanki hükümet yetkilileri ağızlarını açıp itiraz edemediler. Bu bilgiler Mustafa Şokayuli'nin Paris'te, "Genç Türkistan" yayınlarından 1935 yılı çıkan "Sovyetlerin İşgal Ettiği Türkistan" isimli kitabında da yer almıştı. Sansür edilen tercümesi "Sosyalist Kazakistan" gazetesinin 11,12 Ocak 1991 tarihli sayılarında yayımlandı. Goloşçekin Cumhuriyet Partisinin 6. toplantısında yaptığı konuşmada kuş bakışı bir değerlendirmeye : "Devrim dalgası Kazak köylerine ulaşmadı". Eski adet ve davranışlar ihtilale kadar nasıl idiye aynı şekilde değişmeden kaldı. Bu güne kadar ki Kazak yaşamında sosyal kurumlar, işçi sınıfının ideolojisi hakkında söz söylemenin bir anlamı yok." diyerek gerçeği kabul edip özetledi. (Enbekşi Kazak, 21 Aralık 1927) Bunlara bakarak "Kazak Milliyetçileri" suçlaması sadece 1930lu yıllarda ortaya çıkmadı demek istiyoruz. Bu suçlama 1927, hatta 1925 yılından başlayarak yayınlarda görülmeye, Parti toplantılarında işitilmeye başlandı. Millet'in eğitilmiş mensupları, uygulanan doğru politikaları destekleyip, yoksulluktan kurtulamayıp ezilen, malından, toprağından ayrılarak zorluk çeken halkı koruyucu sözler söyleseler, "Bu milliyetçi değil mi", "Bu Kazak aydınları Rus göçmenler aleyhinde söz söylemiyorlar mı" zihniyetindeki hükümet yetkilileri derhal ayağa kalkıyorlardı. "Enbekşi Kazak" gazetesinin o yıllardaki yayınları incelenirse bir çok belgenin kuru gürlütiyle, dikkatsizce, tahkikat amacıyla düzenlenmiş olduğu görülecektir. "Avezov'un o dönemde, "Milletini seven insan, milliyetçilikle suçlanamaz" diye feryat etmesi boşuna değildir.

Smagul Sadvakasov'un o sırada başka bir faaliyeti ihtilal aleyhinde hiçbir şeyi yoktu.

Yukarıdaki uzun sorgulamadan soma zindandaki suçlama, sorgulama davası biraz yavaşlamış, ağırlamıştı.

1938 yılında, tanınmış şair, gazeteci Rüstemulı Ziyabek'in "Kasımovşılının Tamırına

yayınlanan ' milliyetçileri cezalandırma ' konulu makalelerden derleyip yazmış.

Bu sonuca ulaşmamızın sebebi, yargılama davasındaki cevaplar ile Rüstemov Ziyabek' in kitapçığındaki kelimelerin, cümlelerin birbirine aynı sayılabilecek kadar çok benziyor olması. Kitabın yazarının yargılama davasıyla ve p dönemdeki yayınlarla doğrudan ilişkili olduğu anlaşılıyor.

"2370 numaralı soruşturma dosyası" olarak adlandırılan dört ciltlik arşiv dosyasının yarısının incelemesini tamamladık. Avezov adıyla alakalı kısımların tamamen kopya ettik. Buraya kadar, bazı sorgulama evrakların, tutanakların, dilekçelerin belli bir tarih sırasına göre verilmemiş olması, birtakım evrakların tekrarlanması bizim suçumuz değil. Dava evraklarının dosyalanış sırası öyle. Sadece tarihi konuşturmak istediğimiz için evrakların sırasını değiştirmedik.

"Suçu Önlemek İçin Alınan

İlk Tedbir Kararı"

Kazak S.S.R'ı Birleşik Siyasi Baş İdaresi 1. bölümünün amiri Popov, 2370 numaralı sorgulama davasıyla ilgilenmektedir. Ceza kanununun. 3.,7.,11. maddelerine göre suçlanan Kazak milliyetçilerinin karşı devrim örgütünün Taşkent'teki gizli şubesinin üyeleri : Avezov Muhtar, Kaşkınbaev İsa, Kuderin Jumahan... Hem Sovyet hükümetinin gelişmesine engel teşkil edecek faaliyetlerde bulunup hem de Kazakistan'daki hizmet kampanyalarına ve çeşitli ilkelere zarar vermek amacıyla bilerek Sovyet yönetim kadrolarına milliyetçileri sokup kendi çıkarlarını koruyarak Kazakistan genelinde isyankar hareketlere sınırsız destek vermişlerdir.

Karar

Suç eylemlerinin önlenmesi amacıyla (Avezov'la başlayan 5 kişinin ismi sıralanmış) isimleri belirtilen kişilerin derhal tutuklanarak. Kazak S.S.R.ı Birleşik Siyasi Baş İdaresi komendaturasının özel hapisanesinde göz altına alınmalarına karar verildi.

Popov, Volohov, Belonogov

Okuyucu, bu karardaki "gizli örgüt", "isyankar eylem", "terörist faaliyetler", "Kazak milliyetçileri" gibi soğuk sözlerin sırrının dikkatlice düşünüp anlasın. O dönemdeki aydın, kültürlü halk temsilcilerine "teröristsin, milliyetçisin" diyerek çamur atıyorlar. O devirde bir insanı bu şekilde suçlamak, götürüp namlunun ucuna koymakla aynı şeydir. İnsanın tüylerini ürperten bu sözler ciltlerin içinde sayfalarca yer aldığından ikide bir görünüp kara bora gibi can almaya hazırlanıyor. Yazar: Teröristlerin lideri, Alim: Milliyetçi, Aydın ve eğitilmiş Kazak: Hepsi zengin aile çocuğu... İşte böyle devam edip gidiyor. Söz konusu aydın insanların başına nasıl nasıl ateş düşürüp bela getiriyor.

23 70 Numaralı Dava Evrakı

"Yayın organlarıyla eğitim kurumlarını ele geçirmeye çalışmak, Orta Asya'daki Basmacı hareketini organize etmek ve Kazakistan' da örgütlemeye çalışmak ve de Sovyet hükümetini yıkmaya yönelik faaliyetlerde buldukları için Ceza Kanununun 128. maddesine istinaden :

Karar Verdi:

" 2370 numaralı dava ile ilgili olarak Avezov, 58. maddenin 7. ve 11. fıkralarına göre suçlu bulunarak davanın Savcığa sevk edilmesi uygun görüldü "

Popov, Vollohov, Belonogov, 15 Aralık 1930

Yukarıdaki suçlamalar az gelmiş olacak ki şimdi de delilsiz ve isnatsız bir şekilde B.S.B.I. sorgulayıcıları, davayı içinden çıkılmaz bir şekle getirip Avezov' u ne pahasına olursa olsun lekelemek amacıyla " Avezov, Kazakistan'da ' Basmacı ' hareketini örgütleyerek Sovyet hükümetini devirmeyi hedeflemişti " suçlamasını yöneltiyorlar. Avezov' la birlikte tutuklanan kişilerin sorgulama tutanaklarını okuduğunuz zaman karalamanın birbir türlüünü görerek hayretten ağzınız açık kalır. Rıskılov, Baytursmov, Ermekov' un isimleri sık sık geçiyor. "Başka ülkelerle ilişki kurdu" , "O teşkilata girdi, bu örgütte konuşma yaptı, "Evine filan kişileri çağırıp toplantı düzenledi" gibi tırnak altında kir arama gayretleri sık sık görülüyor. Bir kez yöneltilen bir suçlamayı, defalarca tekrarlamak suretiyle kendi izini bozan sorgulama tutanakları mevcut.

İkinci cildin ortalarında yer alan evraklardan o dönemde, Kazak aydınların çoğunun kendi evlerinin olmadığı ve kiralık dairelerde yaşadıkları anlaşılıyor. Ayrıca dava dosyalarında, ev sahibi Rus hanımların ifadeleri de yer alıyor. Bu ifadeler genellikle aleyhte, suçlayıcı bir tarzda yazılmış. "Gece boyunca konuşarak toplantı yaptılar.", "Işıkları sabaha kadar sönmedi" şeklinde ifadeler var.

Bu arada insanın aklına 1930 yılında tutuklanan insanlara hapisshenede nasıl muamele edildi, dövme, işkence etme söz konusu oldu mu soruları geliyor. Doğrusunu söylemek gerekirse 1936 yılına kadar siyasi tutuklulara işkence edildiğine, zor kullanıldığına dair hiçbir belirti yok. Bunun aksine 1937 yılından itibaren bizzat Stalin' in " çok tehlikeli suçluları sorgularken hapisshenede zor kullanılabilir." şeklinde özel emri çıkmış. (İzvestiya, TSK, KPSS, No 3, 1989) O dönemde Almatı'nın dışında hapisshane varmış. Hapisshanenin içinde gizli hücreler kurulmuş ve her hücrenin yanında revir bulunuyormuş.

Bu bölümde 2. ciltteki bir dava özellikle dikkat çekiyor. Bu, tanınmış hukukçu, Leningrad Enstitüsünü altın madalya ile bitiren Dosmuhamedov Jahansah' ın davası. Bu kişinin Rusça yazdığı ifadesi milliyetçilik konusunda yazılmış uzun, ilmi bir makaleyi andırıyor. Bu gün, üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan gazetede yayımlanabilir. Çok derin ve düzeyli yazılmış. Her bölümde Lenin' den alıntılar yapılmış. Yazı sitili kızın saç örgüsüne benziyor. Siyah kurşun kalemle yazılmış. Bir sanat eseri gibi insan gözlerini alamıyor. Okudukça yazarın bilgisine ve yazının güzelliğine hayran kalırsınız. Mahkeme kararıyla J. Dosmuhamedov, Rusya ormanlarında çürüsün, kurusun diye 5 yılığına Boronej'e sürgün edilmiş. Baytursinovla ilgili belgelerden anlaşıldığına göre, Onu en kuzeydeki Arhangelsk eyaletine sürüp eşi ile kızını Tomski'ye göndermişler. İnsanların sadece kendilerini cezalandırmakla kalmayıp bacasını tüttürecek yakınlarını da dağıtmışlar.

Bu bölüme Muhtar Avezov'un karanlık kafeste mahkum olarak bulunduğu günlerde yazdığı kısa bir notta bahsederek başlayalım. El yazması not, 3. cildin 831. sayfasına iliştilmiş.

Cep defterinden koparılmış dört sayfalık not kurşun kalemle acele yazılmış. Başlık konulmamış.

"Bana verilen son söz hakkından istifade ederek aşağıdaki hususları açıklamaya mecburum: Milliyetçilik suçlamasıyla hapse atılışımın üzerinden bir yıldan fazla zaman geçti. Sorgulamayı yürüten Popov' un sorularına bakılırsa, edebi ve siyasi faaliyetlerimin hiçbirisi işyankar bir eyleme yönelik değil. Bütün suçum 'Alka' isimli, milliyetçilerin gizli hareketinden ortaya çıkan, edebi krujoktin platformunu hazırlamakla ilgili fikirlerimden kaynaklanıyor gibi. Milliyetçi eserler konusunu dikkate alırsak; saklamaya gerek yok, eserlerimdeki bazı kahramanların karakter yapılarından ortaya çıkan yönler var.

Bu konudaki suçlamaların hepsi kalemimden çıkan iki eserle "Endik Kebek", "Karaköz" isimli piyeslerimle ilgili. Bu piyeslerde mazinin yüceltildiği, tarihi kahramanlara gösterilen saygının bu günün gerçeklerinden daha yüksek gösterildiği doğrudur. Çünkü bugünün gerçeklerini geçmişle karşılaştırarak vermek doğrudur.

Edebiyatla ilgili olan insanlar, Rus Çarlığının bizi işgal ettiği döneme kadar ki genel durumun daha iyi olduğunu bilirler. Edebiyat tarih boyunca olduğu gibi bugünde cemiyetin şuurunu uyandırmaya hizmet etmektedir "

Avezov, kendi piyeslerinin mazmununu kısaca özetleyerek, onların halkın hissiyatını bildirmeye, geçmiş dönemin iyisini ve kötüsünü detaylarıyla bilmeye hizmet ettiğini ortaya koyuyor, toplumsal şuur uyanmamış kamuoyu için sanatın çok büyük bir eğitim vasıtası olduğunu vurguluyor. Avezov, fikirlerini söylemeye devam ediyor:

"M. Jumabaev'in 'Alka' isimli edebi krujoginin platformunda Popov yoldaşın şüphelendiği gibi düzen bozucu, belli kalıplara sokulan cemiyeti ters yöne götürecek bir fikre rastlamadım. Bu, edebiyatçıları yeni bir mertebeye yükseltecek sanatsal arayışların bir türü. Bu itibarla ' Alka' nın ortaya koyduğu ilkeler, Yenilikçi yönü ve hayata bakış açısıyla çok ileri seviyede görünmektedir. Cemiyete zararlı, halkı ters yola sevk edecek hiçbir şey yok. Jumabaev' in

amacı halkın manevi zenginliğini artıracak edebiyat faaliyetidir. Oysa, bazı yoldaşlar, kendi açılardan 'Alka' platformunda siyasi suç unsuru sayılabilecek ibareler arayarak boşuna yoruluyorlar. Böyle platformlar, Rus edebiyatında, Rusun bir çok edebi akımlarda, sembolistlerden başlayarak proletkult mektebine kadar eskiden beri var."

Bu yazıyı Avezov'un önceden, mahkemede kendisine son söz hakkı verildiği zaman söylemek maksadıyla hazırladığı anlaşılıyor. Oysa mahkeme Avezov'un düşündüğü gibi olmamış her şey gizli, kapalı kapılar arkasında çözülmüştü. Açık bir mahkemeden ümidini kesen yazar, bu yazısından daha sonra yüksek mahkemeye yazdığı ayrıntılı dilekçesinde faydalanır. Daha da detaylandırarak bu yazısını o dilekçeye ilave eder.

Kazak SSR'i BSB İdare işini teftiş eden Savcı Stolbov Yoldaşa

"Kazakistan'daki milliyetçiler davası ile ilgili suçlama özetinde davanın üst mahkemede görülmesi için arzda bulunmuşsunuz. Bu davanın 1.5 yıldan beri yürütülmesine karşılık suçlama tutanağın aşağıdaki sebeplerle kollegiyada incelemeyeceğimizi bildiriyoruz:

1. Sanıkların Kazakistan'da isyan faaliyetini yürütmek ve yönetmekle ilgili rolleri yeterince ispatlanmamış. Merkezi teşkilatlar ve isyan örgütlerinin zanlılarla ilgileri kesin olarak delillendirilmemiştir.

2. Suçlamanın esas dayanağı sanıkların önceki 1918 1922 yıllarına ait suçları üzerine kurulmuş. Buna karşılık davaya esas olan birçok evrakin karşı ihtilal eyleminden daha çok bu kişilerin milliyetçilik hareketleriyle ilgili olduğu görülüyor. Bu durumda davaları doğrudan kendi yönteminiz içinde sonuçlandırmanız doğru olacaktır."

Bu hüküm, acele ve telaşla ulaşılmış koplovari bir çözüme benziyor. " Ne yaparsan yap, planı gerçekleştir " şeklinde üst makamın alt birime havalesini andırıyor. Avezov'un hapsedilmesinin üzerinden bir yıldan fazla zaman geçmiştir. Ağ gözü kadar küçük bir pencereden aydınlık dünyaya baka baka gözleri dalgınlaşmış, gönülmü ümitsizliğe düşmüştü. Dışarıdan gelebilecek yardım yok. Eskiden yanından

ayrılmayan, yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen arkadaşların hiçbirisi görünmüyor. Hanımı Valentina Nikolaevna, küçük Leylasını alıp Leningrad'a gitmiş. Aman adımız ifşa olur, takibe alınırız diye düşünen yakınlar kendi gölgelerinden korkarak mümkün olduğunca uzak duruyorlar. Yazar, yine kalemine güvenerek, kendi ferasetine sığınarak bu kez Savcı Stolbov'a dilekçe yazar.

BSB Davasıyla İlgili Müfettiş Savcı Stolbov'a Hapishanedeki Avezov Muhtar'dan

Dilekçe

"Almatı'da hapiste yatmaya başladığımdan beri benden bir kez ifade alındı. Bu sorgulamada Popov, benim ne için hapsedildiğim, kimlerin imza attığı ve ne yaptığımla ilgili olarak gelecek sorgulamada bilgi verileceğini söylemişti.

Kazakistan'ın 10. Yıl bayramıyla ilgili yapılan toplantıda Goloşekin yoldaşın konuşmasında bahsedilen Aymayitov ve Baydildin'in suçlamalarıyla ilgili ifade vermek üzere, beni çağırınız diye müracaatta bulunmuştum. Popov yoldaş bu isteğimi de sonuçsuz bıraktı. Taşkent'teki sorgulayıcı de suçumu gizleyerek hiçbir şey söylemedi.

Baydildin, bana karşı asılsız suçlamalarda bulunuyor. Önceki ifadeleri tenkit tarzında idi. Oysa şimdi hem yalan söylüyor hem de iftira atıyor.

O, partili olmayan yazarları kınamak, suçlamak suretiyle partiden puan toplamaya çalışıyor. "Karaköz" piyesine Sadvakasov, dostluk hatırına değer verdi diyor. O piyese içinde Janasov ve Maylin'in bulunduğu "Töreciler" kurulu ödül vermiştir.

Daha sonra da arı utanmayı bir kenara bırakıp kişiliğime saldırmaya başladı. Beni sadece para için yazıyor diyerek kötüledi. Karşı İhtilalci, burjuvanın Kazakistandaki lideri diyerek suçlamalarında ipin ucunu iyice kaçırmaktadır. Bunların tamamı laf kalabalığı. Oysa cezanın bizzat gerçekleştirilen işlere bağlı olarak verileceği malumdur.

Kazak delagasyonunun 2. toplantısında 1921 yılı benimle ilgili belirtilen iddaların tamamı boş ve ispatsız sözlerdir.

Belirsiz suçlamalarla, dolaylı iddalarla bunca zamandır zindandayım. Sorgulamanın bitmesine az bir zaman kaldığım dikkate alarak

cezalandırılmama neden olan suçun açığa çıkarılabilmesi için en kısa zamanda, beni ifade vermeye çağırmanızı arz ederim.

Avezov, Eylül, 1931

Bu bölümde Kraykon başkam Goloşçekin'in Cumhuriyetin 10. Yılı kutlamaları vesilesiyle 1930 yılında yaptığı konuşmayı arşivden bularak okuduk. Orada konuşmacı Avezov'u 1921 yılı Ormbor'da yapılan Kazak Sovyetlerinin 2. Toplantısında Aymayıtov "Avezov, milliyetçilik fikrini yayıyor" dedi diye eleştirmişti. Aymatyov, o zaman böyle söylemiş iniydi, söylememiş miydi, tamamen belirsiz, dayanaksız bir iddia. Delil yok. Burada Goloşçekin, Kazak yazarlarını birbirlerine düşürerek, birini diğerine karşı maşa olarak kullanmak suretiyle ortalığı karıştırıp iddalar üretmektedir.

Önceki ciltte, "Avezov, Basmacıların liderlerinden biriydi, şimdi bu üçüncü ciltte "milliyetçi", 'Alka' isimli gizli örgütü kurdu, karşıt fikirli, teması belirsiz, değersiz eserler yazdı, diyor. Yazdıkları için Avezov'u suçlarken, hiç yazmayan Akbaev Jakıp'ı "Hiçbir şey yazmamışsın, sadece mal yetiştirmişsin. Öyle yaptığın için ciğer hastalığına yakalanmışsın." Diye suçlamaktadır. 'Böyle çevirsen araba kırılacak, şöyle çevirsen öküz ölecek' sözünün en güzel göstergesi bu olsa gerek.

İzdirap çekerek zindanda çürümeye yüz tutain Avezov, 1931 yılının sonunda BSBİ kollegiyasına uzun bir dilekçe yazmıştı. 4 daktilo sayfası uzunluğundaki bu dilekçe 3. cildin 112-115. sayfalarında yer alıyor. Bu dilekçenin tamamını yayınlamayı uygun gördük.

Hatırlatılması gereken bir konu: Bu dilekçe yazarın ruh durumunu, endişelerini, çektiği izdirabı oldukça net bir şekilde açıklıyor. Eskiden beri kafamıza takılan "Avezov, kömünist partiden nasıl çıktı? Partiye tekrar girmek için neden tekrar teşebbüste bulunmadı ? O dönemde Avezovla Kazak aydınlarının arası nasıl idi ? Avezov'un Rus kolonizatörleri ile ilgili düşüncesi nedir?" gibi sorulara cevap veriyor. Bu sorulara Avezov'un düşüncelerinden doğru cevaplar bulabilmek, önemini hiçbir zaman yitirmeyecek bir konudur.

BSBİ Kollegiyasına, Kazak Milliyetçileri

**Davasıyla ilgili olarak hapisteki
AVEZOV Muhtar'dan**

Dilekçe

"Bana isnat edilen en sonki suçları kanun diliyle söylemek gerekirse I) Ben VKP (b)'ye milliyetçiler Baytursmov ile Bökenhanov'un doğrudan emriyle Sovyet Hükümetine içerden zarar vermek, ikilik çıkarmak amacıyla katılmışım. Bu amaca hizmet etmek için aynı fikirdeki insanları kolonizatörlüğe karşı mücadeleye çekmişim. Hem de 12. parti toplantısında Baytursmov, Sadvakasov, Dosov ve daha başkalarının planlarını gerçekleştirmek için kendimi adamışım. Özellikle Kazakistan Sovyetlerinin 2. toplantısında Kazak Delagasyonunun toplantısını sadece ben tertiplemişim. Partiye giriş tarihime bağlı olarak yukarıda kısaca bahsettiğim suçlamalar hiçbir şekilde gerçekte bağdaşmamaktadır. Çünkü içtimai meselelerle ilgilenmeye partiye girdikten soma başladığımı belirterek konuya açıklık getirmek istiyorum. Hayatım boyunca Alaşorda ile sözde olsun, icraatta olsun hiçbir ilişkim olmadı. Alaşordanın hiçbir biriminde görev almadım. Gençtim, okudum. Soma 1919 yılının Kasım ayından başlayarak Kolçak'a karşı gizli örgüte dahil oldum. Sovyet inkılabının 1. gününden itibaren Semey'de Kazak öğrencileri ile işçilerini Sovyet Hükümetinin çıkarları doğrultusunda devrimci faaliyetlere yönelterek yönetimin doğru yolda hizmet etmesine gücüm yettiğince gayret gösterdim. O dönemde içtimai hizmetlere, genç insan enerjisiyle kendimi verip, samimiyetle elimden gelen gayreti gizlemediğimi herkes bilir.

Öyle olduğu halde, yeterli hayat tecrübesine sahip olmayan gençlerde sık sık görülen bir hal içinde ve geri kalmış, muhafazakar bir çevrede yetiştiğimden hem de önümüzde faydala nabileceğimiz oturmuş bir siyai mücadele ortamı olmadığından duygularımın tesiriyle ömür sürdüm. Kolonizatör anlayışından henüz kurtulamamış olan mahalli parti mensublarının yaymış olduğu eski desturlar beni de çabuk etkiledi. Mevcut kolonizatör yayınlar milli duygularımı kamçıladi. (Programlı bir milliyetçilik faaliyetine hiçbir zaman katılmadım.) Benim milliyetçiliğim duygular nispetinde idi. Partiden çıkışımın tek sebebi budur. Bütün

enerjimle hizmet edemeyeceğime inandığım ve duygularımın tesirinden kurtulamadığım için parti içinde yer almanın gereksiz olduğunu düşündüm. O dönemde Ülke Parti Komitesi milliyetçi faaliyetlerim için ve de parti disiplinini bozduğum gerekçesiyle beni partiden ihraç etti. 1922 yılında, gençlere anlayış gösterilmesi ile ilgili bir karar çıkarılmıştı. Merkez Komilisinden özür dileyerek tekrar Partiye kabul edilmem mümkündü. O dönemde Partiden çıkarılan Kazakların büyük çoğunluğunun tekrar partiye girdikleri malumdur. Şüphesiz ben de öyle yapabiliirdim. Fakat müracat etmedim, partinin dışında kaldım. Bu durumda eğer ben, milliyetçilerin iradesiyle partiye girmiş idiysem onların emri 1922 yılına kadar mı yerine getirildi, sorusu gündeme gelir. Eğer öyle olsaydı, daha somaki yıllarda ben ne yapar eder partiye katılır, o emri yerine getirmek için kendimi adardım.

Gizlisi saklısı yok, gençliğimden beri bütün gücümle yazarlık yeteneğimi geliştirmeliyim diye hayal kurdum. İlk piyeslerimin başası bu hayalimi güçlendirdi. Partiden çıktıktan soma siyasetten tamamen uzak durdum. 1923-24 yıllarından itibaren siyaset ile ilgilenmeye başladım. Geçmişteki faaliyetlerimi değerlendirince siyasi yeterliğimin olmadığını gördüm. Bundan soma da kendimi siyasetin dışında tuttum. Üniversiteyi bitirdikten soma Marksizm'in ilkelerini öğrenerek somaki hayatımı edebi, pedogojik ve ilmi çalışmalara adamayı uygun gördüm. Bu saha bana çok ilginç geldiğinden başka bir sahada çalışmayı hiç düşünmedim. 58. statünün 7. maddesine göre suç kabul edilebilecek üretimle ilgili zarara sebebiyet verecek hiçbir faaliyetim olmadığını açıkça söylüyorum. Bu konudaki iddalar, Ermekov'un Kazakistan'daki yerli halkın topraklarının ellerinden zorla alınması konusunda Leningrad'a adıma yazdığı mektupla ispatlamaya çalışılıyor. Yapılacak bir yüzleşmede bunun doğru olmadığını anlaşılacağını belirttim.Ermekov'la bu konuda hiçbir şekilde mektuplaşmadık. Ondan aldığım bir mektupla ilgili olarak şöyle bir hadise olmuştu: Leningrad'a benim adıma bir mektup yazdığı doğrudur. Mektubu açıp okuyunca hayretler içinde kaldım. Yaşı benden büyük olduğu halde, önceden hiç yapmadığı tarzda bana ' siz ' diye hitap ediyordu. Daha soma bu mektubun bana değil, Bökehanov Alihan'a

yazıldığı, onun Leningrad'daki adresi bilinmediği için benim adıma gönderildiğini anladım. O mektubun araştırılması konusunu bilhassa isterim.

II) Başka suçlamaların tamamı benim 'Alka'nın edebi platformuna yaklaşımım ve ideolojik sahada o edebiyatçılarla yakın ilişkilerimle ilgili. Bunun için en son verdiğim ifademden iyice incelenip araştırılmasını istirham ediyorum.

Son olarak, Baydildin'in söylediği göre, benim 1921 yılında Smağul Sadvakasov'a ' basmacı ol ' diye akıl verdiğim iddası tamamen iftiradır: İlk olarak o yıl semey'de bulunmadım ve henüz Sadvakasovla tanışmamıştım. İkinci olarak o dönemde ben elifi mertek zanneden bir öğrenci gibiydim. O dönemde yeni yapılan Sovyet birliğinden ayrılmayı düşünmem ve bu konuda çalışmam, sadvakasov'a böyle davran, kolonizatörlüğe karşı mücadeleye başla diye akıl vermeye kalkmam akla mantığa sığmaz. Bu iddaların hepsi Baydildin'in kendi aklından uydurduğu gybet sözlerdir.

Gizli örgüt diyerek dallandırıp budaklandırduğumuz 'Alka'nın edebi platformuyla ilgimi bilmek istersiniz, Semey Güberniya Parti Bölümünün önceki yöneticisi Tokjigitov yoldaştan ifade almanızı arz ediyorum. Hiçbir şekilde gizlisi saklısı olmayan 'Alka' yı götürüp kendisine gösterdiğim konusunda o kişi şahitlik yapabilir.

Avezov, 29. 10. 1931

Yazarın zindanda yatarken yazdığı son dilekçesi böyle. İyice düşünerek "geçmişte neler olmuştu ?" Böyle söylemem doğru olur mu ? diye tafarruatıyla değerlendirip yazdığım anlıyoruz. Bu dilekçenin Avezov'un hayatım inceleyen alimler için çok önemli bir malzeme olduğu açık.

Gelecekte hala ızdırıp çok. Çoğumuz gündelik telaşlarla koşturup dururken zamanın farkına, şartlarına dikkat etmiyoruz. Oysa zindanda güneşin doğmasıyla batmasından başka bir şey bilmeyerek her an hahber bekleyen tutuklu için zaman hoş ve çabuk geçmez, saniyeler hiç kıpırdamıyormuş gibi gelir. Şimdiki Tastak'ta Komsomol sokağı ile Bavman sokağının keştiği yerde, asrımızın başında yapılmış tek katlı kızıl bir bina var. Otuzlu yıllarda bu mevki şehrin tamamen dışı, kolhoz olarak kabul edilmekteydi.

BSB İdarenin yetkilileri ta başından, tutukluların zindanın cezalandırmaya müsait, göz görmez, kulak işitmez en ücra yerden seçmişler sanki. Yeri gelmişken şunu söylemek istiyoruz: Kazak aydınlarının, Avezov gibi büyük yazarların yattığı bu 'Komsomol, 268. ev'e bir hatıra plaketi konulsa çok anlamlı olur.

Affedilme, kurtulma ümidiyle yazılan bu dilekçeden sonra yazar, altı ay daha hapiste kalır. Yargı organları dilsiz, tepkisiz bir taş gibidir. Yargı organları ne cevap verirler ne de yolu yordamı böyledir, diye tekrar ifade alırlar. Milliyetçi, Alaşordacı, Basmacı Lideri, İhtilafçı, Devrimci suçlamaların ardı ardına yöneltilir. Dördüncü cildin 183. sayfasından itibaren 44 sayfalık suçlama özeti yer alıyor. Bu özetin başında ilk önce tarihi bir açıklama yapılmış. 12. sırada Avezov'la ilgili üç sayfalık suçlama yer alıyor.

Suçlamada kişinin yaşı, ailesi, görevi, suçu hakkında ayrıntılı bilgi veriliyor. Yazara yöneltilen suçların tamamı yukarıdaki soruşturma protokolünde, suçlama özetinde bahsedilen hususların birazım aynen tekrarlıyor. Avezov'un esas suçlama özeti aşağıdaki gibidir.

Suçlama Fezlekesi

M. O. Avezov suçlanmaktadır:

1 Devrim karşıtı örgüte girip zararlı fikirlerini gerçekleştirmek amacıyla teşkilatın emri doğrultusunda VKP (b)'ye üye olmuştur. 12. parti Toplantısında millet meselesi hakkında Bökenhanov, Sadvakasovların teklif ettiği platformu savunarak kolonizatörlüğe karşı mücadeleyi hedeflemiş, kendi sahasında milliyetçi çalışmalar yürütmüştür. Orınbor'da yapılan Kazakistan Sovyetlerinin 2. toplantısında delegasyonla özel bir toplantı düzenleyerek "Alka" isimli gizli, milliyetçi edebi dernek platformunun hazırlanmasına gönüllü olarak katılmıştır.

2 Sovyetin devlet organlarına, kendi teşkilatlarının menfaatlerini kollayan insanları sokmaya çalışmıştır. Hem de Sovyet organlarındaki insanları kendi menfaatlerine çalışan insanlar sayesinde devrim karşıtı faaliyetlerde bulunmaya sevk etmiştir.

Ceza yasasının 58. maddesinin 7. 10. 11. Fıkralarına uygundur.

BSB İdarenin 1924 yılındaki emri doğrultusunda 172 numaralı dava dosyasının Birleşik SBİ'nin özel toplantısında, mahkeme dışında incelenmesi kararlaştırıldı.

Açıklama

Bu dava ile ilgili olarak tutuklananların tamamı Almatı şehrinde hapsedildiler ve BSBI'nin kontrolünde bulunmaktadırlar.

Kazak SSR'i BSBI Yetkili Vekili Hvarostyan, Özel Vekil Popov.

Tutukluların yukarıda belirtilen birçok şikayetleri, suçu kabul etmeyişleri ile ilgili ifadeleri hiçbir şekilde dikkate alınmamış. Yukarıdaki sorgulama protokolünün sonuna yetkili vekil Popov kendi eliyle "Suçunu kabul etmiyor" açıklamasını yazmış. Öyle olmakla birlikte sorgulayıcılara, vekile bu söz hiç bir tesir etmemiş. "Ne yaparsan yap tutuklulara milliyetçiliği kabul ettir. " şeklinde özel bir emir mi var, nereden bilelim. Böyle söylememizin sebebi, soruşturma ve sorgulama evraklarının gün geçtikçe kalınlaşması, suçlamaların şiddetinin artması ve çemberin giderek daralmasıdır. Boynuna geçirilen 58. statünün kanlı bir kelepçe olduğundan bahsedilmemiş.

Bu arada 13 Mayıs 1931 tarihli bir karara göz atalım.

Kazakistandaki BSBI İdarenin Özel Bölümünün Vekili Latipov 2370 numaralı dava dosyasıyla bilgilenmiştir.

Tespit

Bu davada zanlılar arasında bulunan Akbaev Jakıp, sağlığının kötüye gitmesi sebebiyle uzun süreli tedaviye ihtiyaç duymaktadır. Karar Verildi

Suçlu Akbaev Jakıp Almatı İslah evinin bünyesindeki hastanede kontrole alınarak başka hastalarla karşılaşmayacak şekilde tedavi edilsin.

Vekil Latipov

Burada İslah evi (ispradom) nin ne olduğu konusunda biraz açıklama yapalım. BSBI

Vekillerinin ifadelerine bakarsak o dönemde hapisanelerde tedavi merkezleri varmış. Bunu diğer bir ifadeyle "İslah evi" diye adlandırılmaktadır. Siyasi tutukluların diğer hastalarla karşılaşp konuşmalarını engellemek için özel olarak görevlendirilmiş doktorlar, özel bölmelerde tedavi yürütmektedirler. Bu dava dosyasının sonuna İslah evinin baş hekiminin yazdığı bir yazı konulmuş. Ukiyucuların hapisane şartlarını tam olarak anlamalarına yardımcı olmak için bu yazıya yer verelim.

"İslah evinin bünyesindeki revirde Kojamkulov Naşir, Abılayhanov (Muhamedşin) Seydahmet yattığı için boş yer yok. Akbaev Jakıp'ı hiç kimseyle karşılaştırmadan özel olarak tedavi etmemiz mümkün değildir." Bu yazıyı alan Latıпов, Popov çiger hastası Akbaev'in durumunu nasıl çözdüler, tedaviye gönderdiler mi, göndermediler mi, işin bu yönünü bilmiyoruz.

8 Mart 1932 tarihinde Almatı'daki savcı Stolbov'un adına, Moskova'daki BSB İdarenin müfettiş savcısı Katnyan'dan bir telgraf gelir. Telgrafın kısaca mazmunu şöyle: "Davayı neden böyle uzatıyorsunuz ? Üçlü'ye havele ediniz ". Bu arada şu iki hususa dikkate çekmekte yarar var: 4 ciltlik suç davası dosyasındaki savcı, soruşturmacı, sorgulayıcı, yetkili vekili hiçbirisinin adı soyadı tam olarak yazılmamış, sadece soyadları belirtilmiş. İkinci husus hiçbir sanığa avukat tahsis edilmemiş.

Toplam 32 kişinin içinden 20 adam seçilip Üçlü'nün mahkemesine hazırlanmaktadır.

Üçlü dedikleri, BSBİ'den bir kişi, OBKOM veya KRAYKOM sekreteri ve savcılıktan bir adam olmak üzere kurulan özel bir komisyondur. Bu komisyonun verdiği karar tekrar incelenmiyor ve bozulamıyor. Üçlü komisyonuna mahkeme üyeleri (hakim, avukat, yargıç) alınmıyor. Baş tarafına "Üçlü mahkemesi" ibaresi damga şeklinde basılarak kuşe kağıda özel dava evrağı hazırlanmış.

Üçlü'nün mahkemesine sanıklar çıkarılmamış; hüküm gıyaben verilmiş ve kendilerine tebliğ edilmiş.

**Kazakistan'daki BSBİ bünyesinde
Üçlü'nün Toplantısı
20 Nisan 1932
NO: III / K Protokolden Kopye**

GEREĞİ DÜŞÜNÜLDÜ KARAR VERİLDİ
2370 Numaralı dava 17. Muhtar Avezov 8 dosyası ile ilgili sanıklar Kasım 1930 tarihinden Avezov Muhtar, Ermekov başlayarak toplama

Azımhan, ceza yasasının kampına kapatılsın. 58. statüsü 7. 10. 11. Ermekov ile Avezov maddelerine göre hakkındaki bu karar, tutuklandıkları günden itibaren hesaplanarak uygulansın. Serbest bırakıldıktan sonra gözetim altında bulundurulunsunlar.

Bahsetmeden geçemeyeceğimiz çok önemli bir durumla karşı karşıyayız. 2370 numaralı dava ile ilgili Kazak Milliyetçilerinin Listesi olarak adlandırılan bir liste hazırlanmış. Liste dört sütundan oluşuyor. Birinci sütuna sayısı, ikinci sütuna suçlunun adı soyadı, üçüncü sütuna suçlama özeti denilmiş. Dördüncü sütuna 'karar' denmiş ve bu sütun boş bırakılmış. Listeye 20 adamın adı soyadı yazılmış. 12. sırada Avezov'un adı soyadı yer alıyor.

İlginç olan böyle bir liste hiçbir yasaya uygun değil. Bir amirin emriyle hazırlanmış gibi. Bu amir her ismin son sütununa kendi eliyle ve mürekkeple "5 yıl", "3 yıl", "4 yıl" sürgün edilsin" diye yazarak en sonuna imza atmış.

Üçlü yukarıdaki kararı bu amirin fermanını hiç değiştirmeden, bozmadan vermiş gibi. Bu durumda "Kazak milliyetçileri" suçlamasıyla tutuklanıp yargılanan insanların iki yıla yakın süren davalarını tek bir adam birer dakika içinde dışardan sonuçlandırmış görünüyor.

Acı bağırsak gibi uzatılan söz konusu listenin sonuna BSBİ III: bölümünün amiri Borisov ile BSBİ vekili adına Hovorostyan imza atmış.

Avezov'un eline aşağıdaki açıklama (hüküm fezlekesi) kopyesini vermişler:

Tahliye Müzekkeresi

Avezov Muhtara tebliğ edildi. Kazak SSR i BSB İdare bünyesinde tutuklu olarak kalmış, 8/X 30 yıl üzerinden hesaplandığında üç yıl gözetim altında tutulma cezasına çarptırılmıştır.

VSS'nin Amiri Grinbavm

**Vekil Siluvkov
7 Mayıs 1932**

M. Avezov bu kararla özgürlüğüne kavuşur. Öyle olmakla birlikte 'milliyetçi', 'alaşordacı', 'karşı devrimci', 'burjuva' suçlamaları uzun yıllar boyu, gölge gibi peşinden ayrılmaz. Hapisten çıktıktan soma dört ay kadar iş bulamayarak sendeleyip dolaşır. Üstün zekalı, yetenekli, bir çok tiyatro eseriyle iki üç kitabın yazarı, Rusça'yı çok güzel kullanan yazar iş arayarak bir çok müessesenin eşğini aşındırır. En sonunda Kazak Tarım Ürünleri Enstitüsünde öğretmen olarak göreve başlar.

Üçlü' nün kararı ne zaman bozuldu? Avezov la birlikte suçsuz ceza çekenler ne zaman kanun nazarında aklandılar ? Bu sorular mutlaka insanların kafalarına takılıyordur. Kazak SSRİ Yüksek Mahkemesinin suç davaları ile ilgili Mahkeme Heyeti 28 Şubat 1958 yılı çıkardığı 22/0154 numaralı kararıyla Avezov' la birlikte cezalandırılan 20 kişiyi akladı. Bu kararda şöyle yazıyor: 20 Nisan 1932 tarihinde " Kazak Milliyetçileri " suçlamasıyla yargılanan 20 kişinin davasını yeniden inceleyerek aşağıdaki kararı aldık: O insanların faaliyetlerinde suç unsuru bulunmadığından Üçlü' nün vermiş olduğu hüküm ortadan kalsın."

İki yılı aşan ızdırıp, eziyet, can endişesi ve somaki 26 yıla uzayan ümitsiz bekleyiş iki satır sözle sonuca ulaştı. Kaderin cilvesi işte bu. Karara imza atanlar, Dosanova A.D., Abiljanov J.İ., Harlamova T.O., yoldaşlar. Dikkat etmişsinizdir, tutuklanma ile kanun nazarında aklanma arasında 26 yıl geçmiş.

Yirmi altı yıl demek, bir çok insanın yarı ömrü, bazı insanların ömrünün tamamıdır. Aklanma kararına kadar o insanların bir çoğunun ömrü sona ermişti. Bir kısmı 1937 yılında tekrar tutuklanmışlar 'halk düşmanı' oldukları gerekçesiyle idam edilmişlerdi. Avezov ise, takipten takibe, sürgünden sürgüne dolaşıp, sadece ömrünün son sekiz yılında sorgudan, takipten uzak başı rahat bir şekilde yaşamış ve Peygamber yaşına geldiği zaman ağır hastalık sebebiyle hayata gözlerini yummuştu. Stalin' in Kazak yurduna ulaşan zulüm politikalarının ilk örneğinin tarihi böyle. O fırtınada 100 binden fazla Kazak'ın başına zincir vuruldu. Bunun 20

binden fazlası idam edildi. Kalanların pestili çıktı, akılları başlarından gitti. Rüzgarın savurduğu toz zerrelere gibi yok olup gittiler. Sonra 3436, 37, 38, 4245 yıllarında felaket kara bulut gibi çöküp, kelepçe gibi sıkarak geri geldi.

Avezov kendi elleriyle yazdığı otobiyografisinde 1923 yılı Leningrad Devlet Üniversitesinin Filoloji Bölümüne girip 1928 yılında bitirdiğini belirtiyor. Ondan soma " Taşkent'teki Orta Asya Devlet Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesinde doktora başladım " diyor. O dönemde Kazak tiyatrolarında yazdığı piyeslerin sahnelendiğini, uzun ve kısa hikayelerinin dergilerde ve de tek tek kitaplar halinde yayımlandığını söylüyor da... birden atlayarak, "Abay külliyyatının redaktörü oldum; Onun biyografisini yazdım" diyor. Aradaki birkaç yıldan bahsetmiyor.

Öyle anlaşılıyor ki Avezov, 193032 yılları arasında ' milliyetçi, alaşordacı ' suçlamalarıyla Almatı hapishanesinde yaşadıklarını bilerek unutulmaya terk etmiş. Önceki bölümlerde yazarın zindandaki ifadelerini, sorgulama protokolünü, Goloşekin'e yazdığı dilekçeyi, iddia özetini, Üçlü' nün kararını, kısaca bütün dava evraklarını açıkladık.

Leningrad Üniversitesini üstün başarıyla tamamlayan Avezov'un Taşkent'e gelmesinin esas sebebi sadece doktora eğitimine başlamak değildi. Kazak alimlerinin, aydınlarının ileri gelenleri 1920' li yıllardan başlayarak Taşkent'te toplanmaya başlamıştı. Çünkü burada " Şolpon " dergisi, "Kedey Aynası", "Jas Kayrat" gibi yayınlar çıkıyordu. Moskova'dan göçen Doğu Halklarının Ortak Yayınevi de buradaydı. Başka bir ifadeyle Taşkent, o dönemde Müslüman halkların başkenti durumundaydı. Kalemine güvenen Avezov, duyulanın ve fikirlerini, mesajlarını bu aydınlar arasında halkına daha rahat ulaştırabileceğini düşünüyordu. Günden güne halkın gözü kulağı olmaya başlayan yazara, aydın ve seviyeli ortam hava gibi gerekli olmuştu. İdeallerine sıkı sıkı sarılan Avezov, Taşkente geldikten soma gece gündüz demeden yayıncılıkla meşgul oldu. çok hassas konularda makaleler yazdı. Aynı zamanda üniversitede asistan olarak bilime yöneldi.

Akademik danışmanı dönemin büyük alimi, Arabist ve Müsteşrik Profesör M. F. Gavrilov idi. Çok geçmeden Orta Asya Terminoloji Komitesi kuruldu. Komitenin başkanlığına M.F. Gavrilov, ilmi sekreterliğine ise Avezov atandı. 31 yaşındaki yazarın zekasına, yeteneğine hayran olan danışmanın "Avezov'un doktorada üç yıl okumasının gereği yok, iki yılda bitirir." diyerek özel bir karar çıkardığı bilinmektedir. Avezov'un Orta Asya Devlet Üniversitesinde asistan olduğu dönemle ilgili bilgileri, alim Mirzahmetov Mekemtes, "Avezov'un Asistanlık Döneminden Belgeler" isimli makalesinde (Kazakistan Muğalim Gazeti, 14 Kasım 1977) ayrıntılarıyla vermiştir. Otuzlu yılların başında Avezov'un alevler gibi yükselip gelen yayımları, üzerine su serpilmiş gibi kesildi. Stalin' in kanlı, yok edici zulmü, tabiri uygun olursa okyanus dibinden yanardağ çıkaran tayfun gibi gürelemişti. Üç dört yılda bir tekrar güç alıp ömür denizini alabora edip durmuştu. O tufan 30. yılın başında Müslüman cumhuriyetlere şiddetli dalgalar şeklinde yönelmişti. Bunun esas amacı Kazakistan ve Orta Asya'daki aydın kitleyi, halkın kaymak tabakasını bir daha süpürüp halkı mankurt halde bırakmaktı. O dönemde devletleştirme politikası uygulanıyordu. Bütün zenginliğini, elindeki azıcık malım yitirip talan olan çiftçiler ve köylüler açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Avezov'un orta seviyeli üreticilerin mallarının ellerinden alınmasına karşı yazdığı makale herkesin dilindeydi. Kalem güçlü yazar, halkın açlıktan, kırgından nasıl kurtulacağını yollarını araştırmaya başlamıştı.

İşte böyle zor bir dönemde 33 yaşındaki Avezov' u tutuklayıp hapse attılar. Avezov'un tutuklanmasıyla ilgili olarak Üniversitede yer alan tek belgenin kopyası aşağıdadır.

"Doktora öğrencileri Avezov ile Kemengerov ve asistan Koşkınbaev' in Üniversitemizle ilişkileri tutuklandıkları tarihten itibaren kesilsin." 01. 10. 1930

Gerekeşi: Orta Asya Devlet Üniversitesi Pedagoji Fakültesi Dekanı Segal' ın dilekeşi.

Muhtar Avezov, Taşkent'te tutuklandığı zaman ailesinden yanında ilk eşi Rayhan' dan kalan kızı Muğalima, sonraki eşi Valentina Nikolaevna, ondan olan kızı Layla vardı. Tursum

Jurtbaev' in " Besigindi Ayala " (Jüldız dergisi No: 1988) isimli romanında Muğalima' nın kısa bir hatırası yer alıyor: " Babamdan bir gece yarısı ayrıldıktan sonra, beni Danyal İskakov'un eşi Mukarama' ya bırakarak Valentina Nikolaevna, Layla'yı alıp Leningrad' a gitti. Ne olduğunu tam olarak anlayamadım." diyor. O eserde Alkey Margulan şöyle diyor: " Taşkent'te kalan Muğalima'yı Almatı' ya gönderdikten sonra ben de Leningrad'a döndüm. Doktora eğitimime devam ettim... Bir gün, daha sonra ünlü bir doktor olan Orazbaev Kabış mektup getirdi. Muhtardanmış. Bütün öğrenmek istediği: Valentina nerede, izini kaybettim. Kendisi ve Layla sağ mı? Duyguları nasıl? Benden ümidini kesti mi? Bu soruların cevaplarını araştırıp öğren.

"O dönemde Valentina Nikolaevna, gazetede mi, yayınevinde mi, muhabir olarak çalışıyordu. Selamı ulaştırdım. Zor günlerde aile içinde bir bağlantı olmuşum." diyerek Margulan gerçeği yazıyor. (Jüldız, No: 7 ,1988, 1 15. sf.) Leningrad'a gelen Valentina Nikolaevna'nın durumu böyleydi.

Avezov ile Bavırjan Momışulı arasındaki ilişki sadece çok açık olan bir gerçeği gösteriyor-1944 yılının Eylül' ünde, Bavırjan, 'Sosyalistik Kazakistan' gazetesinin yönetimine yazdığı açık mektupta, Esmagambet Smayılov'un 'Abay' romanı hakkında yazmış olduğu değerlendirmesini müdafaa ettiğini biliyoruz. ' Gelişecek ülkenin çocukları birbirine yiğit der' sözüyle başlayan bu mektup halen yazar arşivinde saklanmaktadır. Bavırjan' ın naklettiği hatırat aşağıdaki gibidir. 'Birlikte oturduğumuz bir gün Avezov, Ey yiğit savaşa katılmadıysam da azabı kimseden daha az çekmedim. Almatı hapishanesindeki korkutan, titreten, acıktıran azap ömrüm boyunca bana yeter.

Tanınmış şair, gazeteci Ziyabek Rüstemov'un adı edebiyatçılar tarafından iyi bilinir. Taşkent'te çıkan 'Kedey Aynası' gazetesinin redaktörü idi. "İşte o Rüstemov'un 1930 yılının sonunda 'Kasımordacıların Tamırına Balta :abayık' isimli kitabı çıktı. O kitapta, 30' lu yılların başında Kazak entelektüellerine ne tür suçlamaların yöneltildiği, davalarının nasıl görüldüğü açık olarak yazılmıştı. Vatandaşlara atılan iftiraların, yöneltilen suçlamaların

iğrençliği insanı tiksindiriyor. Her şeyi abartarak meseleyi oldu bittiğe getirmek amacıyla oluşturulan suni rüzgar ortalığı karıştırmıştı. Bazı yazarların birbirlerine 'Başka ülkeye kaç' diye akıl verdiklerine nasıl inanırsınız ? 'Devrimci ideolojiye karşı' ifadesine her sayfada rastlıyoruz.

Zaman kıskacında muzdarip olan Avezov'un 'ağız yanan üfleyerek yer' misali gönü kabardığı zaman seyrek de olsa sırlarını paylaştığı görülüyor. Almatı hapishanesindeki zor günleriyle ilgili hatıralarını sırdaş dostu Kayım Muhamed Janov' anlatmış. 'Ben anlatayım sen dinle. Zindanın heybeti büyük, azabı ağır. Az zaman içinde cehennem kıl köprüsünden geçmiş gibi olduk. Sorgulamadan geldikten soma yaşlı yardımsever bir kişinin gizlice söyledikleri bu gün hala gözlerimin önünde.

'Muhtar, sonraki dönemde tarihi, gerçekleri bilen insanlar gerekir. Bu canavarın pençesinden kurtulacağımız şüpheli. ' Hata ettim, geçmişimi inkar ediyorum' diyerek hükümet temsilcilerine açık mektup yaz. Bizler ömrümüzün sonuna yaklaştık, arkamızdan önümüz yakın. Bundan sonra kendi tezeğimizi kendimiz deşip ne yapalım... Bu yüzle geldik, bu yüzle gidecek insanlarımız' diyerek akıl verdi' demişti. Tok gözlü milletin, seçkin vatandaşı verdiği bu akılla Avezov' un kurtulmasına sebep olmuştu.

Kendisine verilen bu akıllı dikkate alan Avezov, açık mektup yazmaya başlar. Bu mektubu önce Kaz APP' nin başkanına, diğer kopyalarını Kazakça ve Rusça hazırlayarak 'Kazakistanskaya Pravda' ile 'Sosyalistik Kazakistan' gazetelerine gönderir. ' Avezovlu Muhtarın mektubu' adını verdiği bu mektup, söz konusu gazetelerin 10 Temmuz 1932 tarihli sayılarında yayınlanır.

Suçlu bulunan Avezov' u namlunun ucundan kurtaran bu mektubun tam nüshası 'Jıldız' dergisinin 1988 yılındaki 7. sayısında yayınlanmıştı. T. Jurtbaeb' in 'Besigindi Ayala' adlı romanında da tam olarak yer almıştı. O mektubu tekrar yayınlamayı uygun görmedik.

Mektubu buraya almamakla birlikte onun içinden Avezov' un canını kurtarmasına sebep olan üç konuya değinmek istiyoruz.

Avezov' un başını kurtaran üç husus, aradan altmış yıl geçtikten sonra, yeniden yapılanma döneminde ancak bu günkü nesil tarafından

anlaşılabilmektedir.

"İlk olarak, 'Zenginler ile boy beylerinin refüze edilmelerinin gereğini ve gerekçesini samimi olarak kabul etmedim. Solhoz, Kolhozların yapılanması sırasında ortaya konan büyük ve önemli hizmetlere de ilk zamanlar güvensizlikle yaklaşım karşı çıktım.' diyor yazar. Bu kadar önemli olan bu faaliyetler nelerdi ? 1926 yılının başında, önce zenginlerin somasında ise on beş hayvan besleyip geçimlerini sağlayan orta halli ailelerin mallarının ellerinden alınması politikası uygulandı. Malları ellerinden alınan Kazak aileler, boşluğa düşüp mekanlarından uzaklaşarak ne tür bir işle uğraşacaklarını bilmez bir halde göçe başladılar. Uygulanan bu politikadan bir milyon kadar orta halli aile olumsuz etkilenmiş, yoksulluğun en alt sınırına düşerek açlıkla yüz yüze kalmıştı.

Torğay, Semey, Akmolı eyaletlerinin yoksulları, büyük nehirlerin boylarında yaşamakta olan yerleşik halkın yanına göç etmeye başladılar. Arka' nın şiddetli soğuk kışı, malsız yoksulları dilenci durumuna düşürüp kırdı. "İşte bu acı sonu M. Avezov çok önceden tahmin etmişti. ' Göçebe Kazak aileleri hiçbir şekilde yerleşik hayata geçmeye zorlamanın gereği yok. Onlar asırlardan beri kalıplaşan otlak paylaşımına, oba geleneğine göre yeni dönemin şartlarına uyum sağladılar. Kazak ailelerin yerleri miras yoluyla eskiden beri paylaşılıp belirlenmiştir.' diye makale yazıp yol göstermesinde düşünen insanlar için büyük ibret vardı. Kalp gözüyle gören akıllı insan olacakları hisleriyle önceden bilmişti.

Yer yüzünün akıllı insanları kendi ülkesinin halkını nasıl etsek de kalkındırsak, ne yapsak da zenginleştirek diye çabıyor. Oysa bizim yöneticilerimizin herkesin malım mülkünü, tasarrufunu elinden alarak, halkı nasıl etsek de yoksullaştırsak diye gayret göstermeleri anlaşılabilir diyerek sıkıntıları yazdı. Halk zenginleşmeye, gelişmeye çalıştıkça biz, onları dilencilğe yönelttik. Merkezi Rusya' da ağaları tamamen yok etmek gerekir' şeklinde bir karar çıkarılmıştı. Bizim gönüllüler de ağası olmayan Kazak köylerine gelip 'Beş keçisi olan Kazak' ı ağa olarak yazın', 'Ne yaparsanız yapın, köyünüzden ağa çıkarın' diyerek sopanın ucunu gösteriyorlardı. Orta halli aileleri ağa olarak

gösterip ellerindeki bütün malı alarak sürgün etmek insafsızca verilen bir cezadır.

Merkezi Rusya'da 'Kemikleri derilerinden çıkan amele köylüleri yükseltiniz' şeklinde bir karar alınmıştı. Bu karar üzerine bizim gönüllüler, uysal halkın üstüne kamçı sallayarak "içlerinden ne yapıp edip amele bulun, onları diğerlerinden ayırarak köyün dışına çıkarın, Onlara ayrı ev yapın, ameleden başkan seçin" diyerek işe giriştiler. O dönemde cahil, baş deyince kulağım gösteren, yemek yiyip ayak uzatmaktan başka bir şey bilmeyen amele başkanların çıktığını babalarımız türkü yakıp söylerlerdi. "İşte, yerli halkın etnolojik özelliğine, tabii yapısına dikkat etmeyerek gözü kapalı gerçekleştirilen işlerin ardı arkası kesilmeyen ızdıraplara neden olacağımı büyük yazar, çok önceden tahmin etmişti. Fikirlerini makaleler halinde sureli yayınlarda yayınlamıştı. Bu hareketinin yazarın başına kara bulut gibi çöküp, Onu 'zengin yanlısı' , 'alaşordanın fikirlerini edebiyat sahasında uygulamaya koyan kişi' olarak gösterdiği malumdur. Nasıl etsem de bu övünç verici iftiradan kurtulsam diye bunalan Avezov, ' Edebi hizmetim gençlerin gönülündeki milliyetçilik ateşini hafifletip azaltmadı, aksine onu iyice güçlendirmeye başladı' diye yazdı.

Başka bir zaman, 'Ey Pirim ey! Milletini seven milliyetçilikle suçlanır mıymış' diye söyleyen de aynı Avezov' dur.

Açık mektupta üzerinde durulması gereken ikinci önemli husus, 'Şolpan' dergisinde çok önce yazdığı bir makaledeki fikirleri için 'Onlar gelişme yolunda zararlı fikirler idi' dediği ifadedir. 'Şolpan' dergisinde yayınlanan o makalenin özelliği neydi ? O makaledeki bozguncu fikirler nelerdi?

Avezov'un başına bela olan bu hacimli makale ' Kazak Edebiyatının 'Şimdiki Devri' adını taşıyordu. 'Şolpan' dergisininin 1922 yılındaki 2. ve 3. sayılarında, 1923 yılındaki 4. ve 5. sayılarında yayımlanmıştı. Avezov'un 20 ciltlik külliyatının 15. cildine alınacakken yayinevi redaktörünün ileri görüşlülüğü yüzünden çıkarılmıştı. Bu şekilde 70 yıldan beri gizlenen, okuyucularıyla buluş turulmayan makalenin sırrı neydi? Makaleyi 'Şolpan' dergisinden bularak okuduk.

Geniş makale önce Abay'ın şiirlerini tahlil etmekle başlıyor. Abay realizmi, Abay romantizmi konularını tanımlayıp açıklayarak bu edebi akımların Kazak edebiyatına giriş aşamalarını teferruatıyla izah ediyor. Sonra Ahmet Baytursmov'un eserlerindeki edebi değer üzerinde duruyor. Jusıppek Aymayıtov'un eserlerindeki psikoloji inceleniyor ve kahramanların tahlilleri yapılıyor. Avrupa edebiyatıyla yakından ilgilenen Aymayıtov'un ustalığı, resmetme tarzındaki yenilikler üzerinde derinliğine duruluyordu. Mağjan Jumabaev' in şiirlerindeki romantizm, Bayron, Puşkin şiirleriyle aynı ayarda değerlendiriliyordu. Mağjan' in o dönemde 'çırılcıplak yandım sevdim' diye dilden dile dolaşan aşk şiirlerinin eski Kazak şiirlerinin mazmununun zenginleştirilmiş örnekleri olduğu söyleniyordu.

O dönemdeki Kazak Edebiyatının önemli örnekleri üzerinde duran, onların halk tarafından pek dikkat edilmeyen sanat değerleri üzerinde tahliller yapan planlı, fikirleri ve yapısıyla çok değerli bir makale. Bu makaleyi bu gün tekrar bastırarak olsak, yüksek eğitim kurumlarının edebiyat bölümü öğrencileri için çok yararlı bir kaynak olacağı şüphesizdir.

Açık mektuptaki üçüncü husus 'Alka' ile ilgili. 'Alkanın programını yenilikçi bir edebiyat programı olarak kabul etmem de doğru değildi.' diye yazıyor Avezov O halde 'Alka' nedir ? 'Alka' 20' li yıllarda genç edebiyatçıların bir araya gelerek oluşturdukları bir gruptur. Yukarıda isimleri geçen bir çok yazar, birbirleriyle sıkı ilişkiler kurmuşlardı. Başka bir ifadeyle 'yenilikçi istikametteki edebi grup' olarak isimlendirilebilir. Ülkeyi karıştırmakta olan devrimci ideolojilerin, dünya üzerindeki mücadeleci teşkilatların sadece iyi yönlerini alıp, bunların Kazak toprağına, Kazak milletine uygun olan tecrübelerinden yararlanılmasını teklif ettiler. 'Alka' nın öncelikli maksadı, öylesine karışık, değişikliklerin ve devrimlerin çok sık yaşandığı bir dönemde, Kazak adet ve geleneklerinin unutulmasını önlemektir. Çin ve Rusya gibi iki büyük ülkenin arasında yaşayan az sayıdaki Kazak' in kendi etnik yapısını, geleneklerini ve kültürünü koruması, zaman kaybına tahammülü olmayan önemli bir meseleydi.

Bu günkü yeniden yapılanma döneminin bayraklaşan sloganı, her milletin kendi geleceğini kendisinin hazırlama hakkına sahip olmasının gerekliliği değil mi ? "İşte, 1930 yılının başında Avezov' u 'milliyetçi, alaşordacı' suçlamalarıyla yargılayıp canından bezdirmelerinin esas dayanağı bu gerçektir.

Bu şekilde gazeteler vasıtasıyla kendi kendisini suçlayarak, her şeyi kabullenmesi, Avezov' u 1937 yılında yeniden tutuklanarak 'halk düşmanı' olmaktan kurtarmıştı.

Bu bölümde T. Jurtbaev' in 'Besigindi Ayala' romanındaki bir isim üzerinde özellikle duralım. Avezov Taşkent, Almatı hapishanelerinde yattığı zaman arkasından ağlayıp kalan Muğalima' ya göz kulak olup hapishaneye yiyecek içecek, giyim kuşam getirip duran Ahmetbek Şiykibaev veya Ahmetbek Beysembaev' in isminden iltifatla bahsediliyor. Sıkıntıya düştüğü zaman yazara yardım eden kişi Şokaev Ahmet' ti. Yazarın akrabası Avezov Ahmet, yardım edememişti. Bunun delili o dönemde kitabın yazarına o Ahmet' in anlattığı hatıralardır. Avezov Ahmet ömrü boyunca Sariağaç şehrinde yaşadı. 1978 yılında vefat etti. 'Bala Muhtar' (Yazar, 1967) isimli hatıratı yayımlandı. Bu makalenin yazarı (D.D. ç.n.) o dönemde fırsat buldukça Ahmet Ağabeyle defalarca sohbet etmişti. O sohbetlerden birinde Ahmet Ağabey, 'Endik Kebek'te ve 'Baybişe Tokal' daki kadın tiplerini canlandırdığım anlatarak 'Muhtar hapiste yatarken arkasından gidemedim.' diyerek içindeki üzüntünün ve pişmanlığın beynini kemirdiğini anlatmıştı. insanın başına bela geldiği zaman dostuz, akrabamız, diyen bir çok kişinin saklanıp uzaklaştığını biz buradan anladık.

Hapisten çıkan Muhtar, bir müddet sessizlikten sonra Kazak Tarım Ürünleri Enstitüsünde öğretmen olarak işe başladı. Enstitü'nün 14 Eylül 1932 tarihli ve 79 numaralı M. Avezov 1 Eylül 1932 tarihi itibaren Kazak ve Rus Dili bölümünün doçenti olarak işe kabul edildi şeklindeki kararını biliyoruz.

Bir ev kiralar. Leningrad' daki eşine ve kızına mektup yazarak geçmişteki dargınlığının hepsini unutup onları çağırır ve güz mevsiminde Almatı tren istasyonunda karşılar. 'İzder' adındaki denemesini yazar. ' Karaş Karaş Olay'

na malzemeler toplayıp çok geçmeden yazmaya başlar. Bunlarla birlikte, geçmişteki 'milliyetçi' suçlaması ve iki yıla yakın karanlık zindanda yatmış olması, bir kurt gibi içini kemirir. Nihayet S.S.S.R. yazarlarının 1. toplantısına delege olarak seçilmediği halde sadece konuk olarak katılmaya mecbur olur.

Bu bölümde yine bir hatıra yer verelim. Yazarın ailesini bağrına basıp işlerine göz kulak olan arif bir ihtiyar var. Bu gün yaşı doksandan aşmış durumda. Adı soyadı Ahmet Kartaşov. Bu kitabın yazarının konuştuğu kişilerden biridir. Bu ihtiyar ile Avezov' un dostluğu hakkında bu incelemeyi yapan yazarın (D.D. ç. n.) 'Şeşen Karinin Dostuğu' isimli hikayesi yayımlandı. O Ahmet anlatıyor: 'Ellili yılların başı olacak. Savaşa katılışım ile ilgili belgelerimden bazı insanlar şüphe ettikleri için gazi aylığımı alamıyor, kaderime isyan ediyordum. Bahçede dolaşan sevgili Muhtar...arkamdan gelerek kolunu omzuma attı ve sessizce konuştu.

- Ahmet, nikamu ne skaji, Stalin nas ne lubit.

- (Ahmet, hiç kimseye söyleme, Stalin bizi sevmiyor.)

Büyük yetenek, ünlü kalem erbabının bu ifadesi hayatı boyunca canını sıkan en önemli sırrıydı sanki.

1930 yılında Avezov' u zindana kapatan mahkeme kararı, ancak 1958 yılında ortadan kalkmıştır. Söz konusu açık mektupta, hatıra kırıntılara dikkat edilmesi gereken çok önemli bir nokta var. *Bu*, Avezov'un çok sıkıntılı ve bunaltıcı bir dönemde küçük hedefini büyük hedefi uğruna gözden çıkarması, gelecek nesillerle yüzleşebilmek amacıyla ömrünü amaçların amacı (en büyük maksat) olarak değerlendirmesidir. Böyle yapmayan nice gençlerin altın başlarını kurban ettiklerini biliyoruz.

Gelecek nesillerin ve yapacağı büyük hizmetlerin hatıra o açık mektubu yazar Avezov' u henüz yeni yeni tanıyoruz. Demek ki Avezov, ileri görüşlüdür. Söz konusu mektubu yazarak 'geçmişte yaptıklarımızı karalamasaydı' bu gün bizler için 'Abay Joli' romanı yazılmamış olacaktı.

MUHTAR AVEZOV YILINDA DÜŞÜNCELER

XX. yüzyıl edebiyatının büyük klasiği Muhtar Avezov'un ilim ve sanat yolunu tanımak, yazarın estetik dünyasını derinden araştırmak meselesi, bugünkü zaman talebi açısından değerlendirme görevini ileri sürmektedir. Çünkü toplum zihniyetindeki değişimler ve Milli bağımsızlık bayrağı altında gelişmekte olan tanım ve yeni görüşler çerçevesinde büyük yazarın engin edebi mirası, halkımızın geçmişi ve bugününün temeli manevi alemindeki tekrarlanılmaz muhteşem estetik dünyası da yeni bir açıdan değerlendirilmelidir. Yazar, hayatını halkıyla birlikte dar geçitlerden geçerek, tarihin tekrarlanılmaz sosyal, siyasi sarsıntıları ile totaliter sistemin adaletsiz baskısında geçirdi. Kamuoyu ve edebiyata tayin edilen talepler, parti ilkeleri, hiçbir yetenek sahiplerine belirlenen çemberleri açmasına izin vermedi. İlginç kaderli Muhtar Avezov eserleri, bu durumdan dolayı, edebiyat eleştirilerinde birbirine zıt ve ikili fikirler oluşturma geldi. Mükemmel eserleri ve temel çalışmaları da çağdaşlarının göz önünde, gelecek nesil şuuruna ulaşmadan "aktandaktara" veya "yarı aktandaktara" dönüştü.

Bunlar yazarın altı ciltlik ve on iki cilt eserler toplamına girmedir. Hatta, eserlerinin tamamı diyebileceğimiz yirmi ciltlik toplama da sansür tarafından caiz görünenleri ilave edildi. Enstitü ilmi heyetinin karan olmasına rağmen, sansür müdahale ederek, bütün eserleri tıraşlayıp, yünü yolunan tavuk gibi basıldığı, uyanık okuyucuya malumdur.

İşte, böyle kaderi çetin siyasi sosyal durumda, milli zihniyetin damarını kesip halkın tarihi hafızasına el koyup, geçmişim umursamayan, bürokrasi şuru benimsetti. Bu dönemde yaşayan yazar kaleminden doğup, Milli manevi hazinemize dönüşen, tekrarlanılamaza aslı olan edebi eserleri yeni zaman ruhunda ve ilmi esasla değerlendirme meselesi, huzurumuza tarih görevi olarak çıkmaktadır. Zaman talebi seviyesinde bulunabilmek, yazar eserlerini yeniden tanıyıp, değerlendirmede geniş çaplı, çok yönlü araştırmalar ve ilmi teorik incelemeler yapılmasını gerektirmektedir.

Muhtar Avezov'un edebi eserlerinin tamamının akademik baskısını hazırlayabilirsek, elli ciltten oluşacak eserlerinin basılması medeni ve manevi hazinemizin zenginleşmesinde kaynak olacaktır.

Prof. Dr. Mekemtaş MIRZAHMET

H. A. Yesevi Ü. Kazakistan Halkları Tarihi ve Etnofilojisi Arş. Ens. Mdr.

Kazak Türkçesinden aktaran:

Banu MUHYAEVA

Muhtar Avezov'un hayatı ve ilmi, sanat eserleri hakkında eline kalem alıp fikir söyleyen, büyük ilmi araştırmalar yapan kalem sahiplerinin genel sayısı bini aşmaktadır. Bu grubu yeniden araştırma işine katılmaya başlayan gençler akımı devam etmektedir.

M, Avezov hakkında yazılan çalışmaların Kazak diliyle sınırlanmadan, başka halkların dillerinde de yazılıp, yayınlanması, yazar eserlerinin bütün insanlığa ortak manevi hazine kaynağı olduğunu göstermektedir.

Yazar eserlerinin tanıtımında, değerlendirmesinde ve yayınlanmasında ciddi araştırmalar yapıp, Muhtar tanıtımı alanını oluştırmada öncülük gösteren edebiyatçı alimlerin katkısı ağırlıklıdır. Muhtar tanıtımı alanının karşılıklı ve zor meselelerini ilk eleştiricileri ve tefekkürleri ve önemli ilmi araştırmalar yapanlarda ağa nesil temsilcileri Saken Seyffulin, Sabit Mukanov, Gabit Müsrepov, B. Kenjebayev, M. Karatayev, A. Tejibayev ve başkalarıdır. Bu neslin oluşturduğu geleneği, sonra orta ve genç kuşak Muhtar tanıtımının çeşitli karışık ve önemli meselelerini derinden araştırarak, ağa nesil geleneğini yakışır bir biçimde devam ettirdi.

Bilgin alim, klasik yazar Muhtar Avezov'un edebi eserlerini her yönüyle tanımak, derinden benimsemeye sahayla ilgili elde ettiğimiz başarılar vardır. Zamana göre yanlış yaptıklarımız da yok değildir. Çünkü kalıplı sosyoloji görüşün Kazak edebiyatı üzerine çok durup fazla zarar verdiği, özellikle Abay tanıtımı alanında göründü. Muhtar Avezov'un ilmi sanat yolundaki yıldızının parladığı iki zirvesinin ikisi de Abay eserleri ile doğrudan ilgilidir. İlmi sahasındaki önemli başarısı, ulaştığı zirvesi, Kazak edebiyatı tarihinde Abay tanıtımı alanının temelini oluştıran eserlerdir.

Sanattaki başarısı ve ulaştığı zirvesi "Abay jolu" epik romanıdır. Büyük şair Abay eserlerinin ilmi araştırmaları ile ve incelemelerden kaynaklanan Abay hakkındaki sanat eseri arasındaki bütünlük, dünya edebiyatında tekrarı olmayan ayrıca bir olaydır. şimdiki ve önümüzdeki dönemlerde Abay tanıtımı alanında gündeme gelir, esas problemlerinin hepsi de, Muhtar tanıtımı aracılığıyla, onun ilmi teorik seviyesine göre araştırılacaktır. Bu sebepten yazar mirası konusunda derin incelemeler genç kuşak huzuruna tarihi görev olarak sunulmaktadır.

Gelecekte Muhtar tanıtımı alanındaki ilmi araştırmalarda elde edilen başarılarımız, fikirlerimiz bugünkü seviyesinde kalmadan, zaman taleplerine göre Muhtar tanıtımının hangi esas problemlerin araştırma objesi olacak, onun hangi yönü incelenecek sorularının cevabı da, eserinin zirvesi " Abay jolu " epik romanında aranacaktır.

UNESCO'nun belirlediği, Muhtar Avezov'un 100. Yıl dönümü münasebetiyle 1997 yılı Avezov yılı olarak adlandırıldı. Bu yılda gerçekleştirilecek amaçlarımızdan biri de yazarın elli cilt oluştıracak eserlerinin tamamını hazırlamaktır.

M. Avezov Edebi Anıtlar Müzesi görevlileri ilmi esasa dayalı elli cilt akademik eserlerinin tamamının baskıya hazırlama çalışmalarını başlattılar. Fakat bu zor, karışık, düğümleri çok, deve kaldıramaz sorumlu bir çalışmadır. Kazak edebiyatı tarihinde önce bunun gibi sorumluluğu büyük, geniş çalışma yapılmamıştı, ilmi tecrübe de azdır.

Bizi, yazarın on iki cilt eserlerinin toplamı, özellikle yazarın 90. Yıl dönümü münasebetiyle yayınlanmış 20 cilt eserler toplamı yönlendirecektir. Fakat, bu baskılarda metin tenkitleri yeterli seviyede yapılmamıştır. Hatta bazı eserler basım kurulu tarafından " dikkat etmek " için veya sansürün yersiz müdahalesinden bazı yerleri kısaltılıp, hatta bazı yerleri değiştirildiği gizli bir sır değildir. Buna üstelik 1930 1940'lı yıllar, yani on yıl içerisinde Rusça'ya geçme dönemlerinde hızlı değişimlerden dolayı imlanın bir kalıpta olmaması bu dönemlerde yayınlanan eserlerinde çok metin ve imlâ değişiklikleri görülmektedir. Bu durumları dikkate alarak yazarın elli ciltten oluşan eserini baskıya hazırlamada imlâ, metin problemlerinin doğru çözülmesi için bir siteme dayalı ilkeyi tutunup bir kalıba sokmak ihtiyaç duyulan talep olarak gündeme gelmektedir.

İkinci olarak, elli cilde giren eserler, önceki baskılarıyla mukayeseli verilecektir. Buradan birkaç zorluklar çıkabilir. Çünkü yazarın arşivindeki belgeler, fikirler düzensiz sistemleştirilmeyen, karışık haldedir. Onlar konu, tür, kronolojik bir düzene sokulmamıştır.

Yazarın ilk akademik baskısını kaliteli bir şekilde baskıya hazırlamak için, önce arşiv belgelerini tür, konu, kronolojik bakımından

tasnif etmek gerekir.

Örnek olarak şunları söyleyebiliriz. Muhtar Avezov'un sadece Abay eserleri ile ilgili arayışları ve araştırmaları veya Abay hakkında sanat eseri, oradaki türlü fikirleri, haşiyaları, el yazıları, tezleri çeşitli fikirleri, bildirimleri, mektupları, konuşmaları, kapalı fikirleri, Abay hakkında 15 cilt oluşturacaktır. Sadece bilgin alimin Abay tanıtımı alanındaki daha yayınlanmayan arşiv belgeleri 30 bski kalıbım aşacağı biliniyor.

"Abay Jolu" epik romanını yazdığı sırada birkaç defa değiştirilmişti. Redakte edilen ve onların arşivde bulunan birkaç nüshaları vardır. Bunlar redakte edilip düzeltilen nüshalara veya dönemin siyasi sosyal durumuna göre kısaltılıp, değiştirilen nüshalarıdır. Buna epik romanı yazdığı sırada ayrıca halk ağzından topladığı Abay'ın hayatı ve şairliği, sosyal hayatıyla ilgili çok değerli, nadir bulunan iki cilt kaynakları da dahildir. "Abay" tiyatrosu, opera librettosu, edebi senaryo, film senaryoları ve onların birkaç defa Kazakça, Rusça yazılan nüshalarının hepsi de tür, konu, kronolojik yönden tasnif edilip, onlara ilmi açıklamalar yazılmalıdır. Bu iş acilen yapılmalıdır. Yukarıda adı geçen çeşitli bilgiler kaynaklarının çoğu Arapça, Latince'dir. Onların yanlışsız, doğru okunması da külfetli bir iştir. Çünkü gözü alışmış adam olmazsa, Muhtar Avezov'un el yazısının, acele veya kısaltarak, bazen sadece kendisi anlayabilecek şekilde yazılmasından dolayı, çözülmesi çok zordur. Bu zorluklara katlanıp M. Avezov eliyle yazılan Abay eserleri ile ilgili bilgiler ve sanat eserleri kaynaklarının toplanıp, düzene sokulmalıdır. Abay'la ilgili çalışmalardan oluşan 15 cilt baskıya hazırlama ön çalışmayı gerektiriyor. Yazarın eserleri çok değerli kaynaklardan biri de, Muhtarın hayatı boyunca yazdığı mektupları ve yazara yazılan mektuplardan oluşan epistolyar tür, çok yönlü hayat sırrından bahseden tekrarlanılmaz el yazısı nüshalarıdır. Bunlar tarihi şahıslara, bazı insanlara ve resmi kurumlara yazılan mektuplardan ibarettir. Fakat bugüne kadar değinilmemiş, araştırılmayan sahadır. Araştırılırsa bu mektuplar birikimi, yazarın çetin dönemlerde yaşadıklarının sırrını öğrenmemizi, bununla birlikte yazar laboratuvarının tabiatının açıklanmasını sağlayacaktır. Şimdi M. Avezov'un hayatım, ilmi ve sanat yolunu derin incelemede çağdaşlarının, onu gözleri ile gören arkadaşlarının

hatıralarının ayrıca yeri vardır. Bunlardan seçmeler Rusça ve Kazakça olarak iki defa yayınlandı. Günümüzde yazar arşivinde bulunan son yıllarda çoğalmakta olan hatıralarım toplayıp, tasnif edip, her birini açıklamalar ve orada bulunan isimler ve mekan adlarının dizini ile birlikte yayınlamak yararlı olur. Gelecekte onların birkaç cilt olarak yayınlanması ve onlardaki kaynakların her yönüyle incelenmesi gerekir. Bunlar yazarın yaşadığı türlü siyasi, sosyal durumlar sırrını öğrenmeye götürebilen değerli kaynaklardır. Araştırmacılar için de bilgi kaynağıdır.

Yazar mirasım araştırmada bekletilmez, çok acil meselenin biri Muhtar Avezov'un edebi ortamı ve çevresidir. Bilgin yazarın kaderleri her türlü tarihi şahıslarla doğrudan ve dolaylı olarak münasebet ettiğini veya onun Semey'de, Orunbor'da, Taşkent'te, Moskova'da, Sank Petersburg'da, Almatı'da edebi ortamı olduğunu kimse şüphe etmese gerek. M. Avezov'un katıldığı bu edebi ortamlar ve yaşam sırasında münasebette bulunan kaderleri çeşitli insanları ve münasebetlerini tespit etmek kolay iş olmasa gerek. Çünkü yazar çağdaşları ve sırdaş, saygıdeğer ortaklarının fikirlerinde, Muhtar Avezov'la doğrudan veya dolaylı münasebette bulunan, aynı kaderi paylaşan insanlar hatırası bizim için bir malum bilgi tabakalarının açıklığa kavuşmasının kaynağı görevim yapacaktır. Yaşayan arşiv sahipleri hafızasındaki bilgileri kağıda geçirmesek, çok değerli bilgi kaynaklarını kaybedebiliriz.

Bilgin alim bütün şuurlu hayatı ve ilmi sanat yolundaki gelişmesinin esas teli, yazarın temel çalışma sahası, büyük şair Abay etrafında yoğunlaşmaktadır. Abay tanıtımı alanındaki yazarın sürekli araştırması iki sahada, yani ilim ve sanat bakımından yapıldı. Abay eserlerini ilmi esasta tanıtmak ve inceleme çalışmaları 20 yıllık; her çeşit edebi türden yazılan büyük şair hakkındaki eserlerinin yazılması ise 12 yıllık bir uzun süreyi kapsıyor. Büyük şair mirasım derin inceleyip, Abay tanıtımının ilmi temelini oluşturan M. Avezov'un yaptığı ilmi, estetik araştırmaları kökünden kavrayarak, onu şimdiki okuyuculara ilmi esasta tanıtmak gelişmekte olan Muhtar tanıtımının en önemli meselelerindedir. Ortak Abay tanıtımı tarihinde büyük düşünür, şair mirasım ilmi yönden incelenmesi için M.

Avezov'un yaptığı tekrarı olmayan araştırmalarının sırrını öğrenip, özünü kavramak, Muhtar tanıtımının ilmi seviyesini yükseltip, alanını genişletmeyle birlikte, Abay tanıtımını da derinleştirip, yeni yönlerinin açıklanmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan, yeniden gündeme gelip ihtiyaç duyulan zor mesele " Abay " eserleri Muhtar Avezov çalışmalarında konusu çok ciddi araştırmalar gerektirmektedir. Çünkü, bu yeni bir problemdir. M. Avezov'un bütün ilmi, estetik dünya görüşü ve sosyal estetik anlayışım etkileyen büyük düşünür, şair eserleri, yazarın manevi gelişmesinin ince sırlarını öğrenmemizin rehberi oluyor. Abay'ın oluşturduğu manevi gelenek, yazar eserlerinde çeşitli renkler bulup, uyum sağlaması nedenlerin keşfetmek yeni görüşler oluşturacaktır. Muhtar Avezov ilmi, estetik yolunun bütün manzarasını ilmi yönden incelemek amacıyla, yazarın eserlerinin araştırılması ve değerlendirilmesi, tanıtılmasıyla ilgili geniş kapsamlı bibliyografik dizin yapmanın ilmi pratik önemi büyüktür. Bu sebepten, öncelikle yazarın sanat eserlerini, ilmi araştırmalarını, sosyal faaliyeti ve yabancı dillere aktarılan eserlerini inceleme ve değerlendirme, Muhtar tanıtımının teşekkülü ve gelişme tarihini öğrenmek, ilk sırada kronolojik sisteme dayanan bibliyografik çalışmaların yapılmasını gerektiriyor. Bibliyografik dizinin esasında okuyucu ve araştırmacılara, magistirlere, asistanlara, tez yazan öğrencilere, konferans verenlere, yani gündemdeki ilmi pratik çalışmalara gerekli konu sistemli bibliyografik dizinin yapılması gerekir.

İşte, bunun gibi ön çalışmalar temeline dayanarak, genel okuyuculara, yani M. Avezov'un ilmi, sanat eserlerini yüzüncü yıl dönümü münasebetiyle geniş çapta tanıtmak için, uygun rehber bibliyografi dizininin birkaç dilde yapılması gerekliliği gündeme geldi. Bu yazar kaleminden doğan her türlü edebi tür niteliğinde, yeni mensur, tiyatro, tercüme, edebiyat tarihi, araştırmalar ile ilgili saha taraması yapılmalıdır. İşte, şu çalışmalar gerçekleştiğinde Muhtar tanıtımının temel ön şartları yerine getirilebilir.

M. Avezov hayatı ve edebi eseri ile ilgili ansiklopedik yapma meselesi ele alınmaktadır. Sebebi özel ansiklopedik bir tek M. Avezov hayatı ve edebi eserlerine atf edilmiyor, bütün Kazak edebiyatı tarihinde- de ilgili, oldukça geniş çaplı manevi hazine olacağına güveniyoruz. Bu yolda " Abay " ansiklopedisini hazırlamada elde edilen

başarılar ve eksiklikler tecrübesine dikkat edilmelidir. Çünkü bu bir defa yapılacak manevi eser olduğundan dolayı, devir talebi ve çağdaş seviyedeki yeni bakış, yeni görüş açısından yazılmalıdır.

XX. yüzyılın büyük yazarı olarak bilinen M. Avezov eserlerinin dilini bütünüyle kapsayan sözlük yapma meselesi, Muhtar tanıtımının çerçevesini açıp, genel dil bilimi sahasını araştırılacak önemli problemdir. Çünkü 1979 yılında basılan Muhtar Avezov' un "Abay Mu" romanındaki kelimelerinin kullanım sıklığı sözlüğü eseri ancak 4 kitabı kapsayan isim sözler sayısının 16983'e ulaştığını açıkladı. Dünya klasikleri Shakespeare'in bütün eserlerinde 18000, Puşkin'in eserlerinin akademik baskısında 22000 kelime oluşturduktan söyleniyor. Eğer yazarın 50 cilt akademik baskısı yayınlanırsa, onda kullanılan kelimelerin sayısı bakımından iki üç defa artacağı şüphesizdir. M. Avezov'ise sadece 4 cilt romanındaki kelimeler sayısı yukarıdaki sözlüklerin üçte birini oluşturması şaşırtıcı ve düşündürücü olgudur.

Geçmişteki göçebe hayat esasım kendi tabiatına uygun özelliğiyle, kim olsada derin tanıyıp, bilgeliikle yararlanarak renkli sözle tekrarlanılamaz estetik dünya oluşturması çok zordur. M. Avezov göçebe hayat temelinin tekrarlanılmaz yazandır. Onun yazı dilinin sözlüğünü yapmak, bekletilemez, acil ilmi hem pratik önem taşıyan derin mesele olarak ileri sürmektedir.

M. Avezov'un tekrarlanılamaz büyük şahsiyetini estetik edebiyatta, sanatta ve ilimde tanıma meselesi geniş çapta araştırma objesi olmaktadır. Fakat meselenin düğümü, sanat ve ilim sahasında arayış ve araştırmalarımızın bir sisteme dayalı derin incelenmesi ile Muhtar tanıtımına büyük katkıda bulunabileceğimizdedir.

Abay tanıtımı tarihinin gelişmesine dikkat edersek, Muhtar'in uyardığı gibi Abay eserinin ilmi esasla değerlendiren çalışmaları çoğu zaman ilgili törenler sırasında hızla çoğalsa, başka vakitte devam etmediği gizli sır değildir. Muhtar tanıma alanında şimdilik yazar eseri sistemli araştırmaya konusu olup, uzun yılları kapsayan ilmi projeye dayanarak yürütülmesi az olsa bile, kendi ürünlerini vermektedir. Yavaş yavaş oturtulmaya başlayan iyi öneri Abay tanıtımı ve Muhtar tanıtımı alanında istikrarlandırmayı gerçekleştirirsek çok şeyi başarmış oluruz.